

คำนำ

เอกสารหลักสูตรอบรมแบบ e-Training สารการเรียนรู้ ศิลปะ: นาฏศิลป์เป็นหลักสูตรฝึกอบรมภายใต้โครงการพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาครู และบุคลากรทางการศึกษาโดยยึดถือภารกิจและพื้นที่เป็นฐานด้วยระบบ TEPE Online โดยความร่วมมือของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อพัฒนาผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการขององค์กร โดยพัฒนา องค์ความรู้ ทักษะที่ใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพ โดยใช้หลักสูตรและวิทยากรที่มีคุณภาพ เน้นการพัฒนาโดยการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ในทุกที่ทุกเวลา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหลักสูตรอบรมแบบ e-Training สารการเรียนรู้ ศิลปะ: นาฏศิลป์ จะสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อยังประโยชน์ต่อระบบการศึกษาของประเทศไทยต่อไป

สารบัญ

คำนำ	1
หลักสูตร “สารการเรียนรู้ ศิลปะ: นาฏศิลป์”	3
รายละเอียดหลักสูตร	4
คำอธิบายรายวิชา	4
วัตถุประสงค์	4
สาระการอบรม	4
กิจกรรมการอบรม	4
สื่อประกอบการอบรม	4
การวัดผลและประเมินผลการอบรม	5
บรรณานุกรม	5
เค้าโครงเนื้อหา	6
ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของนาฏศิลป์	8
ตอนที่ 2 ประเภทของนาฏศิลป์ไทย	14
ตอนที่ 3 องค์ประกอบนาฏศิลป์ไทย	34
ตอนที่ 4 นาฏยศัพท์	35
ใบงานที่ 1	45
ใบงานที่ 2	46
ใบงานที่ 3	47
ใบงานที่ 4	48

หลักสูตร

สารการเรียนรู้ ศิลปะ: นาฏศิลป์

รหัส TEPE-00215

ชื่อหลักสูตรรายวิชา สารการเรียนรู้ ศิลปะ: นาฏศิลป์

ปรับปรุงเนื้อหาโดย

คณาจารย์ ภาควิชาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเนื้อหา

- 1.นางจิตรา สิริภูบาล
2. นายพิชัย วงศ์กลม
- 3.ผศ.ดร.ศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์
- 4.รศ.ดร.ปณณรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์
- 5.รศ.ดร.ณรุทธ์ สุทธจิตต์
- 6.ผศ.สุกัญญา ทรัพย์ประเสริฐ

รายละเอียดหลักสูตร

คำอธิบายรายวิชา

ความสำคัญ ขอนาฏศิลป์ไทยซึ่งเป็นศิลปะการแสดงประจำชาติ เป็นสมบัติของชาติที่มีคุณค่าสูง โดย โดยนาฏศิลป์ไทย ได้แก่ ละคร ระบำ รำ ฟ้อน โขน ละคร พื้นฐานที่สำคัญของการแสดงอยู่ที่การเรียนรู้ลีลาท่าทางตามแบบแผน ในวงการนาฏศิลป์ไทยเรียกว่า “นาฏยศัพท์”

วัตถุประสงค์

1. สามารถอธิบายประวัติความเป็นมาของนาฏศิลป์ได้
2. สามารถบอกประวัติของนาฏศิลป์ได้
3. สามารถแยกแยะประเภทของนาฏศิลป์ได้
4. สามารถแยกแยะนาฏศิลป์ของภูมิภาคต่างๆได้
5. สามารถบอกองค์ประกอบของนาฏศิลป์ได้
6. สามารถบอกความหมายของท่าทางรำรำได้
7. สามารถนำนาฏศิลป์ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนได้

สาระการอบรม

- ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของนาฏศิลป์
- ตอนที่ 2 ประเภทของนาฏศิลป์ไทย
- ตอนที่ 3 องค์ประกอบนาฏศิลป์ไทย
- ตอนที่ 4 นาฏยศัพท์

กิจกรรมการอบรม

1. ทำแบบทดสอบก่อนการอบรม
2. ศึกษาเนื้อหาสาระการอบรมจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์
3. ศึกษาเนื้อหาเพิ่มเติมจากใบความรู้
4. สืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเรียนรู้
5. ทำใบงาน/กิจกรรมที่กำหนด
6. แสดงความคิดเห็นตามประเด็นที่สนใจ
7. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เข้ารับการอบรมกับวิทยากรประจำหลักสูตร
8. ทำแบบทดสอบหลังการอบรม

สื่อประกอบการอบรม

1. บทเรียนอิเล็กทรอนิกส์
2. ใบความรู้
3. วีดิทัศน์
4. แหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง
5. กระดานสนทนา (Web board)

6. ใบงาน
7. แบบทดสอบ

การวัดผลและประเมินผลการอบรม

วิธีการวัดผล

1. การทดสอบก่อนและหลังอบรม โดยผู้เข้ารับการอบรมจะต้องได้คะแนนการทดสอบหลังเรียนไม่น้อยกว่า ร้อยละ 70
2. การเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ส่งงานตามใบงานที่กำหนด เข้าร่วมกิจกรรมบนกระดานสนทนา

รายการอ้างอิง

เรณู โกศินานนท์. นาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2553.

_____. นาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2528.

อมรา กล้าเจริญ. สุนทรีนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2528.

_____. สุนทรีนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2526.

อาภรณ์ มนตรีศาสตร์ จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์. นาฏศิลป์ศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2551

ชื่อหลักสูตร สารการเรียนรู้ศิลปะ: นาฏศิลป์

เค้าโครงเนื้อหา

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของนาฏศิลป์

เรื่องที่ 1.1 ประวัติที่มาของนาฏศิลป์ไทย

แนวคิด

1. นาฏศิลป์ไทยเป็นศิลปะการแสดงประจำชาติ เป็นสมบัติของชาติที่มีคุณค่าสูง เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้และได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังเป็นแบบแผนที่ยึดถือปฏิบัติแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ สืบทอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

1. อธิบายประวัติความเป็นมาของนาฏศิลป์ได้
2. สามารถบอกประวัติของนาฏศิลป์ได้

ตอนที่ 2 ประเภทของนาฏศิลป์ไทย

เรื่องที่ 2.1 ประเภทของนาฏศิลป์ไทย

แนวคิด

1. นาฏศิลป์ไทย เป็นศิลปะการแสดงที่มีลักษณะวิจิตรงดงาม ซึ่งหล่อหลอมมาจากพื้นฐานทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าบางอย่างเราได้นำแบบอย่างมาจากของต่างชาติบ้าง แต่เราก็ได้ปรุงแต่งผสมผสานกลมกลืนจนเป็นรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะโดดเด่นเข้ากับรสนิยมของคนไทย และยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นศิลปะประจำชาติ

วัตถุประสงค์

1. สามารถแยกแยะประเภทของนาฏศิลป์ได้
2. สามารถแยกแยะนาฏศิลป์ของภูมิภาคต่างๆได้

ตอนที่ 3 องค์ประกอบนาฏศิลป์ไทย

เรื่องที่ 3.1 องค์ประกอบนาฏศิลป์ไทย

แนวคิด

2. นาฏศิลป์ไทยมีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ ถ้าขาดองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งจะทำให้ความงดงามและคุณค่าของนาฏศิลป์ไม่สมบูรณ์ ฉะนั้นนาฏศิลป์จะงดงามมีคุณค่า

วัตถุประสงค์

1. สามารถบอกองค์ประกอบของนาฏศิลป์ได้

ตอนที่ 4 นาฏยศัพท์

เรื่องที่ 4.1 นาฏยศัพท์

แนวคิด

1. การแสดงระบำรำฟ้อน โขน ละคร พื้นฐานที่สำคัญของการแสดงอยู่ที่การเรียนรู้ลีลาท่ารำตามแบบแผน ในวงการนาฏศิลป์ไทยเรียกว่า “นาฏยศัพท์” ที่ต้องเรียนรู้การฝึกหัดเคลื่อนไหว ส่วนต่างๆ ของร่างกาย ซึ่งเป็นท่าที่สง่างามแสดงออกมีความหมายเฉพาะ มีหลักและลักษณะสำคัญหลายแบบเข้ามาประกอบ ทำให้เกิดเป็นการแสดงนาฏศิลป์

วัตถุประสงค์

1. สามารถบอกความหมายของท่าทางรำรำได้
2. สามารถนำนาฏศิลป์ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนได้

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของนาฏศิลป์

เรื่องที่ 1.1 ประวัติที่มาของนาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์ไทยเป็นศิลปะการแสดงประจำชาติ เป็นสมบัติของชาติที่มีคุณค่าสูง เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้และได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังเป็นแบบแผนที่ยึดถือปฏิบัติแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ สืบทอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การแสดงนาฏศิลป์เป็นการแสดงที่ใช้ทำรำประกอบ เพื่อสื่อให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวของการแสดง ให้ได้รับความเพลิดเพลินมีความสุขที่ได้ชมได้ฟัง เป็นการแสดงที่มีความวิจิตรงดงามมีลีลาอ่อนช้อยตามแบบอย่างไทย ทำให้เป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม ความประณีตงดงามในศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้ คนไทยทุกคนควรจะตระหนัก เห็นคุณค่า ร่วมกันอนุรักษ์ สืบทอดสืบสานและร่วมส่งเสริม เพื่อให้ศิลปะการแสดงนาฏศิลป์ไทยคงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

ความหมายของ “นาฏศิลป์ไทย”

คำว่า “นาฏศิลป์” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 มีความหมายว่า ศิลปะแห่งการละคร หรือการฟ้อนรำ

ประทีน พวงสำลี (2541, 1) กล่าวว่า นาฏศิลป์ หมายถึง การร้องรำทำเพลง การให้ความบันเทิงใจอันร่วมด้วยความโน้มเอียงของอารมณ์และความรู้สึก ส่วนสำคัญส่วนใหญ่ ของนาฏศิลป์ อยู่ที่การละครเป็นเอก หากแต่ศิลปะประเภทนี้จำต้องอาศัยดนตรี และขับร้อง เข้าร่วมด้วยเพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดคุณค่าในศิลปะยิ่งขึ้นตามสภาพหรือตามอารมณ์ต่างๆ กัน สุดแต่จะมุ่งหมาย นอกจากนี้ยังต้องถือเอาความหมาย การร้องการบรรเลงเข้าร่วมด้วย

ธนิต อยู่โพธิ์ (2516, 1) ได้กล่าวว่า นาฏศิลป์ หมายถึง การฟ้อนรำ

จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ (2517, 1) กล่าวว่า คำว่า “นาฏศิลป์” เป็นคำสมาส แยกได้เป็น 2 คำ คือ นาฏ และศิลป์

นาฏ หมายถึง การฟ้อนรำ

ศิลป์ ได้แก่ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมา ในเมื่อธรรมชาติไม่สามารถอำนวยความสะดวก ให้อำนวย ความสำเร็จสมบูรณ์ ศิลปะเกิดขึ้นด้วยทักษะ คือ ความชำนาญในการปฏิบัติซึ่งพอจะประมวลความได้ว่า นาฏศิลป์ หมายถึงการฟ้อนรำที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น ในเมื่อธรรมชาติไม่อำนวยความสะดวก แต่ต้องประณีต ลึกซึ้งตรงตาตรึงใจ ทั้งเพียบพร้อมไปด้วย ความวิจิตรบรรจงอันละเอียดอ่อนและปฏิบัติให้สมบูรณ์ได้ โดยเกิดจากความชำนาญถือเอาความหมายของ การร้องและการบรรเลงเข้าร่วมด้วย

พาณี สีสวย (2523, 6-7) ได้กล่าวถึงคำว่า นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลปะในการฟ้อนรำ หรือความรู้แบบแผนของการฟ้อนรำ เป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นด้วยความประณีตงดงาม มีแบบแผน ให้ความบันเทิงอันน่านำอารมณ์ และความรู้สึกของผู้ชมให้คล้อยตาม ศิลปะประเภทนี้ต้องอาศัย การบรรเลงดนตรีและการขับร้องเข้าร่วมด้วย

อมรา กล้าเจริญ (2542, 3) ได้กล่าวถึง คำว่า นาฏศิลป์ หมายถึง การฟ้อนรำที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นจากธรรมชาติด้วยความประณีตอันลึกซึ้ง เพียบพร้อมไปด้วยความวิจิตรบรรจง อันละเอียดอ่อน นอกจากหมายถึงการฟ้อนรำระบำรำเต้นแล้วยังหมายถึงการร้องและการบรรเลง

รานี ชัยสงคราม (2544, 39) กล่าวว่า นาฏศิลป์ หมายถึง การร้องรำทำเพลง การให้ความบันเทิงใจด้วยความโน้มน้าวของอารมณ์และความรู้สึก ส่วนสำคัญส่วนใหญ่ของนาฏศิลป์อยู่ที่การละครเป็นเอก หากแต่นาฏศิลป์นั้นจะต้องอาศัยดนตรีและการขับร้องเข้าร่วมด้วย

เรณู โกศินานนท์ (2544, 51) ได้กล่าวถึง คำว่า นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลปะแห่ง การฟ้อนรำอันเป็นพื้นฐานที่แสดงถึงอารยธรรมความรุ่งเรืองของชาติที่รุ่งเรืองหรืออารยธรรมที่เก่าแก่ ย่อมมีวัฒนธรรมทางด้านดนตรีนาฏศิลป์ของตนเอง

ที่มาของนาฏศิลป์ไทย

การแสดงละคร ฟ้อน รำระบำ เต้น เป็นศิลปะที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมาตั้งแต่มนุษย์ เริ่มอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมีวิวัฒนาการและการพัฒนาการเป็นลำดับอย่างต่อเนื่องที่ไปสู่การละเล่นร้องรำทำเพลงแล้วมาเป็นการแสดงที่เล่นเป็นเรื่องเป็นราว ที่มาของการแสดงเหล่านี้ได้มี ผู้สันนิษฐานถึงมูลเหตุของที่มาไว้หลายประการ ซึ่งอาจประมวลได้ดังนี้

1. เกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวอริยาบถตามธรรมชาติของมนุษย์ เช่น แขน ขา หน้าตา หรือการแสดงความรู้สึก อารมณ์ต่างๆ ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในกิริยาอาการต่างๆ เช่น ความโกรธ ความรัก โศกเศร้า เสียใจ มนุษย์ได้ใช้ลักษณะท่าทางต่างๆ เหล่านี้ในการสื่อความหมายและนำมาดัดแปลงให้นุ่มนวลน่าดูชัดเจนไปกว่าธรรมชาติ จนเกิดเป็นศิลปะ การฟ้อนรำขึ้นและใช้เป็นการแสดงโดยมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จนกระทั่งเกิดเป็น ท่าทางการร่ายรำที่งดงามที่เป็นพื้นฐานของการฟ้อนรำทางนาฏศิลป์ เรียกว่า ภาษาท่าทางนาฏศิลป์ เช่น

2. เกิดจากการมนุษย์คิดประดิษฐ์เครื่องบันเทิงใจ เมื่อหยุดพักจากภารกิจประจำวัน เป็นการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยโดยเริ่มจากการเล่าเรื่องต่างๆ สู้กันฟัง เช่น นิทาน นิยาย ต่อมาได้มีวิวัฒนาการโดยนำเอาดนตรีมาประกอบการเล่าเรื่องเหล่านั้นเรียกว่า การขับเสภา ภายหลังมีการประดิษฐ์ท่าทางต่างๆ และมีการพัฒนารูปแบบไปเป็นการร่ายรำจนถึงขั้นการแสดงเป็นเรื่องราว

3. เกิดจากการละเล่นเลียนแบบของมนุษย์ ที่มักหาความสนุกสนานเพลิดเพลินจากการเลียนแบบแม่เรื่องราวของตนเอง เช่น เลียนแบบท่าทางของพ่อ แม่ ครู ผู้ใหญ่ หรือเลียนแบบธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น การเล่นงูกินหาง การเล่นขายของ การเล่นมอญซ่อนผ้า ความสนุกของการเลียนแบบอยู่ที่การได้เล่นเป็นคนอื่น ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้ในเรื่องของ การแสดงขั้นต้นของมนุษย์ ที่นำไปสู่การสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์

4. เกิดจากการเช้นบวงสรวงบูชาเทพเจ้า ในสมัยก่อนมนุษย์มีความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าพระผู้เป็นเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และจะเคารพบูชาในสิ่งที่ตนนับถือ เมื่อมนุษย์เกิดความหวั่นกลัว จะมีการเคารพสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เริ่มจากการอธิษฐานบวงสรวงบูชาด้วยอาหาร ต่อมามีการบวงสรวงบูชาด้วยการรำรำ มีการเล่นเครื่องดนตรีดีดสีตีเป่าและมีการร้องประกอบ เพื่อให้เทพเจ้าพอใจมีความกรุณาผ่อนผันหนักเป็นเบาหรือประทานให้ประสบความสำเร็จ ในสิ่งที่ปรารถนา

จากความเชื่อเหล่านี้ จึงได้เกิดลัทธิทางศาสนาและตำนานเกี่ยวกับเทพเจ้า ในสมัยสุโขทัย มีหลักฐานสำคัญ คือ หลักศิลาจารึกที่ปรากฏคำว่า “ระบำรำเต้นเล่นทุกวัน” ทำให้เข้าใจได้ว่า สมัยสุโขทัยนี้มีระบำเกิดขึ้น แต่คำว่าละครยังไม่ปรากฏและในสมัยนี้ มีวัฒนธรรมของอินเดีย แพร่หลายเข้ามามากมายโดยเฉพาะศิลปะการฟ้อนรำอินเดียเป็นชาติที่มีความเจริญก่อนวัฒนธรรมจึงแพร่หลายเข้าไปในชมพูทวีป การฟ้อนรำของอินเดียมีตำราแต่โบราณ เรียกว่า “นาฏยศาสตร์” ประเทศไทย ก็ได้รับอิทธิพลทางอารยธรรมนี้ในด้านการฟ้อนรำ โดยได้นำมาดัดแปลงแต่งเติมให้เหมาะสมตรงกับค่านิยมของคนไทย ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวของนาฏศิลป์ไทยจึงจำเป็นที่ผู้เรียนต้องเข้าใจเรื่องราวที่มาของการฟ้อนรำของอินเดียควบคู่ไปด้วย

ตำนานการฟ้อนรำของอินเดีย

ในกาลครั้งหนึ่งที่ป่าดงระกะเป็นสถานที่อุดมด้วยพืชผลนานาชนิด มีความสงบร่มรื่นสวยงาม บรรดาฤๅษีทั้งชายและหญิงต่างพากันไปตั้งอาศรมบำเพ็ญพรตอยู่กันเป็นจำนวนมาก ต่อมาบรรดาฤๅษีเหล่านั้นได้ประพาศพิณพิณด้วยดีมีมากไปด้วยกามราคะ ร้อนถึงพระอิศวร เมื่อทรงทราบเหตุดังนี้ จึงชวนพระนารายณ์ลงไปปราบพญานันตนคราช ซึ่งเป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์ก็ขอตามเสด็จไปด้วย พระอิศวรทรงแปลงร่างเป็นดาบสหนุ่มรูปงาม ส่วนพระนารายณ์ทรงแปลงร่างเป็นดาบสสินีสาวสวย ทั้งสองพระองค์ก็เสด็จมายังบริเวณป่าดงระกะและบริเวณอาศรมของฤๅษี บรรดาฤๅษีหญิงทั้งปวงแลเห็นดาบสหนุ่มรูปงามเดินเข้ามาต่างก็เกิดอารมณ์รัก พากันเข้าล้อมพุดจายั่วชวนต่างๆ ส่วนพวกฤๅษีชายแลเห็นดาบสสินีสาวสวยต่างเข้าล้อมล้อมเกี่ยวพาราสีจึงทำให้เกิดความหึงหวงกันทั้งสองฝ่ายประหัดประหารกันเองจนได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส พระอิศวรและพระนารายณ์ต่างกลายร่างกลับคืนตามเดิมพร้อมทั้งกล่าวสั่งสอน ให้รู้สำนึกผิดชอบชั่วดี

ได้มียักษ์ค่อมตนหนึ่งชื่อ มุยะละคะ (หรืออสูรมูลาคณี) เข้ามาขัดขวางพยายาม จะช่วยเหลือเหล่าบรรดาฤๅษีพวกนั้น พระอิศวรจึงลงโทษโดยเอาพระบาทเหยียบยักษ์ตนนั้นไว้ แล้วแสดงท่าทางการรำรำด้วยความงดงามอย่างที่ไม่เคยมีปรากฏมาในโลก

พญานันตนคราชที่ได้ตามเสด็จมาในคราวนั้น ได้เห็นการรำรำของพระอิศวรเกิดความประทับใจขึ้นชมใคร่อยากจะเห็นพระอิศวรทรงฟ้อนรำอีก จึงได้กราบทูลปรึกษาพระนารายณ์ และพระนารายณ์ได้ทรงแนะนำให้พญานันตนคราชไปบำเพ็ญตบะ พญานันตนคราช จึงไปนั่งบำเพ็ญตบะที่เขาไกรลาสซึ่งเป็นสถานที่ที่พระอิศวรประทับอยู่และเพ่งกระแสดิจอย่างแน่วแน่ จนในที่สุดพระ

อิศวรก็ได้เสด็จลงมา พญานันทนาคราชจึงกราบทูลความประสงค์แก่พระอิศวร พระองค์จึงได้ประทานพรให้แสดงท่าทางการร่ายรำต่างๆ เหมือนครั้งก่อนตามที่ พญานันทนาคราชทูลขอ (ซึ่งต่อมาราว พ.ศ. 1800 ชาวอินเดียได้สร้างเทวสถานและได้สลักรูปท่ารำต่างๆ ของพระอิศวรครบ 108 ท่า เรียกว่า “เทวรูปปางนาฏราช”)

ต่อมาพระอิศวรทรงมีประสงค์ที่จะให้เหล่าบรรดาเทวดานางฟ้าทั้งหลายได้เห็นการร่ายรำของพระองค์ จึงประกาศให้ประชุมเทวสภา พระอิศวรก็แสดงการร่ายรำท่ามกลางที่ประชุม เทวสภาด้วยท่าทาง อันสง่า สวยงาม เป็นที่นิยมยินดีโดยทั่วกัน พระนารทฤๅษีซึ่งอยู่ในที่นั้น ได้จัดบันทึกรสร้างเป็นตำราการฟ้อนรำขึ้น พระภรตฤๅษีเป็นผู้บัญญัติวิธีการแสดงละครโดยแต่งเป็นโคลกบรรยายท่ารำต่างๆ ของพระอิศวรทั้ง 108 ท่า ให้รำเบิกโรงด้วยลีลารำตามโคลกที่ขับเป็นทำนองตั้งแต่ต้นจนจบ แล้วจับเรื่องให้แสดงเรื่องกวนน้ำอมฤต ซึ่งตำนานการแสดงละครของพระภรตฤๅษีนี้มีชื่อว่า นาฏยศาสตร์ บางทีก็เรียกว่า ภรตศาสตร์ ตามชื่อของท่านผู้แต่ง (พระภรตฤๅษีผู้รจนานาฏยศาสตร์ คนไทยนับถือเป็นปรมาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์)

พระภรตฤๅษีปรมาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์
ที่มาของภาพ : สุนทรีศิลป์ 5, องค์การค้าคุรุสภา

ตำราของรำไทย

ตำรานาฏยศาสตร์ที่พวกพราหมณ์ชาวอินเดียนำเข้ามาในประเทศไทย รูปแบบเป็นอย่างไร ไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่มีเค้าพอสันนิษฐานได้ว่าตำรานาฏยศาสตร์ที่พวกพราหมณ์ชาวอินเดีย นำเข้ามา นั้นคงจะได้แปลเป็นภาษาไทยเฉพาะบางส่วนน่าจะเป็นหลักฐานได้ว่าตำรารำของไทย แต่เดิมน่าจะแปลมาแต่ตำรานาฏยศาสตร์ของอินเดีย แต่จะแปลไว้อย่างไรข้อนี้ไม่ทราบเพราะตำราของไทยได้สูญหายไปเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ตำรารำที่ได้รวบรวมไว้มีเก่าที่สุด ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นตำราท่ารำต่างๆ เขียนเป็นรูปบรรยายสี่ปัดทอง 1 เล่ม มีลักษณะชำรุด ขาดหาย อีกเล่มหนึ่งเป็นตำราท่ารำต่างๆ มีลักษณะเป็นระเบียบเดียวกัน แสดงว่าตำรารำ ที่ได้มาจาก พระราชวังบวรฯ น่าจะเป็นการคัดลอกมาจากตำรารำเล่มในรัชกาลที่ 1 และเป็นหลักฐานให้รู้ได้อีกว่าท่ารำต่างๆ ที่ขาดไปจากเล่มรัชกาลที่ 1 นั้นเป็นท่าใดบ้าง โดยอาศัยหลักฐานที่ได้จากตำรารำทั้งสองเล่มนี้เข้าใจว่าตำรารำแบบนี้ น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึง สมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปรารถนาให้ครูละคร ทำตำราทำรำขึ้นใหม่ไว้เป็นแบบแผน ครั้นต่อมาจึงโปรดให้เจ้านายในวัง คัดลอกตำรานั้นไว้เป็นแบบฉบับ สำหรับละคร

ความสำคัญของนาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์นอกจากจะเป็นเครื่องมือบันเทิงใจสำหรับมนุษย์แล้ว นาฏศิลป์ยังเป็นการ แสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมที่ดีของชาติ และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของสังคม ซึ่งส่งผลให้นาฏศิลป์ มีความสำคัญดังนี้

1. นาฏศิลป์แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะ ที่สะท้อนถึงระดับจิตใจ สภาพความเป็นอยู่ ความรู้ความสามารถ ความเป็นไทย ความเจริญรุ่งเรือง วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ซึ่งอารยธรรมเหล่านี้มีกำเนิดจากศิลปะที่มีคุณค่า ทำให้เกิดความคิดที่จะ ช่วยกันสร้างสรรค์ ความเจริญก้าวหน้าให้แก่บ้านเมือง และตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องรักษา นาฏศิลป์ไว้เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ ดังที่เรณู โกศินานนท์ (2535, 6) กล่าวถึงนาฏศิลป์ไทย ที่แสดงถึงความเป็นไทยไว้ดังนี้

1.1) ทำรำอ่อนช้อยงดงามและแสดงอารมณ์ตามลักษณะที่แท้จริงของคนไทย มีความหมายกว้างขวาง

1.2) จะต้องมียอดนักร้องประกอบดนตรีนี้จะแทรกอารมณ์หรือรำกับเพลงที่มีแต่ทำนองก็ได้ หรือมีเนื้อร้องและให้ทำไปตามเนื้อร้องนั้นๆ

1.3) คำร้อง หรือเนื้อร้องจะต้องเป็นคำประพันธ์ ส่วนมากจะเป็นกลอนแปด ซึ่งจะนำไปร้องกับเพลงชั้นเดียวหรือเพลงสองชั้นได้ทุกเพลง คำร้องนี้ทำให้ผู้สอน หรือผู้รำกำหนดทำรำไปตามเนื้อร้อง

1.4) เครื่องแต่งกายละครไทย ซึ่งผิดแผกกับเครื่องแต่งกายละครของชาติอื่น มีแบบอย่างของตนโดยเฉพาะขนาดยืดหยุ่นได้ตามสมควร เพราะการสวมจะใช้กลิ้งด้วยด้ายแทนที่จะเย็บสำเร็จรูป การแต่งกายของละครไทยอาจจะคล้ายของเขมรก็ได้เพราะได้แบบอย่างจากไทยไป

2. นาฏศิลป์เป็นแหล่งรวมของศิลปะแขนงต่างๆ นาฏศิลป์ไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องของ การ ร้องรำทำเพลงเท่านั้น แต่นาฏศิลป์ยังได้รวมเอาศิลปะประเภทอื่นๆ มาใช้ร่วมในการแสดงด้วย เช่น ศิลปะในการประพันธ์หรือวรรณคดี ศิลปะการออกแบบเครื่องแต่งกาย ตลอดจนไฟฟ้าแสงเสียงก็ รวมอยู่ด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านาฏศิลป์มีความสำคัญคือ เป็นแหล่งรวมของศิลปะสาขาต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยความประณีตละเอียดอ่อนและรอบคอบสุขุม ถึงจะสามารถทำให้การแสดงนาฏศิลป์ สมบูรณ์แบบสวยงาม

จากความสำคัญของนาฏศิลป์ที่กล่าวมาในข้างต้น จึงได้จัดให้มีการเรียนการสอนนาฏศิลป์ เพื่อสร้างความตระหนัก และส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีแก่นักเรียน ดังนี้

ความมุ่งหมายของการเรียนนาฏศิลป์โดยทั่วไปก็เพื่อ

- ให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในศิลปะมากยิ่งขึ้น
- เพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งสิทธิแห่งความเป็นเจ้าของในสมบัติอันมีค่า และเพื่อให้นักเรียนรู้ถึงคุณค่าของศิลปะของตนเอง
- ส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

- ฝึกปฏิบัติเพื่อเกิดความรู้ความเข้าใจ ส่งเสริมการแสดงออกได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
- เพื่อฝึกหัดอบรมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ มีความแตกฉานสามารถปรับปรุงส่งเสริมให้ได้รับการยกย่อง ชมเชย
- เพื่อทำนุบำรุงและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่และเจริญก้าวหน้า
- เพื่อปลูกฝังและส่งเสริมค่านิยมทางศิลปะ เห็นคุณค่าของนาฏศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย

ประโยชน์ของการเรียนนาฏศิลป์ไทย

1. มีโอกาสได้แสดงออกและมีความเพลิดเพลิน
2. ปลูกฝังให้มีนิสัยรักในศิลปะแขนงนี้
3. เป็นการสืบสานและร่วมกันรักษานาฏศิลป์ของไทยให้เป็นสมบัติอันมีค่าประจำชาติสืบไป
4. เป็นการสันทนาการที่ดีทางหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้แสดงเองก็ตามเพราะขณะที่ไปชมการแสดงก็จะมีสมาธิ เข้าใจ เกิดความสนุก สามารถวิจารณ์ได้ถูกต้อง
5. ช่วยส่งเสริมความถนัด หากมีความสนใจ มีความถนัด และมีใจรักอาจเป็นแนวทางประกอบอาชีพได้
6. ร่วมแสดงและทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้ เป็นผู้มีความรับผิดชอบที่ดี
7. ช่วยในการสร้างบุคลิกภาพ ให้มีการเคลื่อนไหวไม่ขัดตา ท่าทางสง่างาม น่าดูไม่เก๋เกิน และเหนียวอาย เมื่ออยู่ต่อหน้าคนจำนวนมาก
8. เป็นการออกกำลังกายที่ได้บริหารทุกส่วนของร่างกาย ทำให้กล้ามเนื้อแข็งแรงด้วย

สรุป

นาฏศิลป์ เป็นศิลปะแห่งการละครหรือฟ้อนรำ เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยความประณีตงดงาม มีแบบแผน ให้ความบันเทิง และยังแสดงให้เห็นถึงอารยธรรมของชาติที่เจริญรุ่งเรือง มีวัฒนธรรมทางด้านดนตรี – นาฏศิลป์ สืบต่อกันมา

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 1.1 แล้ว โปรดปฏิบัติใบงานที่ 1.1

ตอนที่ 2 ประเภทของนาฏศิลป์ไทย

เรื่องที่ 2.1 ประเภทของนาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์ไทย เป็นศิลปะการแสดงที่มีลักษณะวิจิตรงดงาม ซึ่งหล่อหลอมมาจากพื้นฐานทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าบางอย่างเราได้นำแบบอย่างมาจากต่างชาติบ้าง แต่เราก็ได้ปรุงแต่งผสมผสานกลมกลืนจนเป็นรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะโดดเด่นเข้ากับสนิยมของคนไทย และยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นศิลปะประจำชาติ ที่มีรูปแบบของนาฏศิลป์ไทยปรากฏ หลายประเภท คือการแสดง โขน การแสดงละคร การแสดงระบำ รำมาตรฐาน และนาฏศิลป์พื้นเมือง

1. การแสดงโขน

โขน เป็นนาฏศิลป์ที่ประกอบไปด้วยศิลปะอันประณีต และงดงามมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ที่มีปรากฏแสดงในงานสำคัญๆ ของบ้านเมือง ผู้แสดงต้องมีทักษะในการใช้เท้าเต้นนอกท่าทางประกอบเพลงร้อง บทพากย์ บทเจรจา ตลอดจนเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดง ตัวแสดง ในเรื่องมีพระ นาง ยักษ์ ลิง มีการสวมหัวปิดหน้าที่เรียกว่า หัวโขน เรื่องที่แสดง คือเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เป็นการทำสงครามระหว่างพระราม กษัตริย์แห่งนครโยธยา กับทศกัณฐ์ พญายักษ์ แห่งกรุงลงกา และเนื่องจากเนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ยาวมาก จึงได้มีการแบ่งเรื่องราวออกเป็นตอนๆ เพื่อสะดวกในการนำมาแสดง

1.1 ความหมายของคำว่า “โขน”

สุนนมาลย์ นิมนต์พันธ์ (2532, 131) กล่าวว่า โขน คือ การแสดงทำรำเต้น ออกท่าทางเข้ากับดนตรี ประกอบด้วยตัวละครที่เป็นยักษ์ ลิง มนุษย์ และเทวดา ผู้แสดงสวมหัวโขน ไม่ร้องและเจรจาเองทั้งหมด แต่ปัจจุบันผู้แสดงเป็นมนุษย์และเทวดาไม่ต้องสวมหัวโขน และเพิ่มการขับร้องอย่างการแสดงละครใน

1.2 กำเนิดของโขน

ศิลปะการเล่นโขนเชื่อว่ามีมาแต่โบราณ และถือว่าเป็นแม่บทของนาฏกรรมไทยที่มีระเบียบแบบแผนของการแสดงที่ได้รับการสืบทอดกันไว้สืบมา กำเนิดของโขนมีผู้รู้สันนิษฐานว่า

1.2.1 โขนมาจากการแสดง “หนังใหญ่” ที่เป็นมหรสพของไทยโบราณ มีลักษณะการแสดงประกอบไปด้วย การเชิดตัวหนังที่ทำมาจากหนังวัวและสลัก เป็นภาพ ในเรื่องรามเกียรติ์ผู้แสดงจะต้องแสดงลีลาการเชิดตัวหนังไปพร้อมกับการเดินตามจังหวะของดนตรีที่พาทย์ที่หน้าจอ โดยใช้แสงไฟจากด้านหลังจอ ทำให้ภาพเงาตัวหนังไปปรากฏบนหน้าจอหนัง และยังต้องมีคนพากย์เจรจาด้วย ซึ่งการแสดงโขนนั้นก็มี การพากย์เจรจา การขับร้อง การเต้น และรำ ทำท่าตามบทพากย์และตามเพลงหน้าพาทย์ จึงเห็นได้ว่าการแสดงโขนได้รับอิทธิพลด้านศิลปะการแสดงจากการแสดงหนังใหญ่

1.2.2 โขนมาจากการเล่น “กระบี่กระบอง” ซึ่งเป็นศิลปะการต่อสู้ของคนไทยโบราณที่จะต้องฝึกหัดให้มีความเชี่ยวชาญกับการใช้อาวุธของไทยหลายชนิดในกระบวนท่าต่างๆ ไว้สำหรับป้องกันตนเองและประเทศชาติ อีกทั้งเป็นการประชันกันเชิงฝีมือไหวพริบในการต่อสู้ การหลอกล่อหลบหลีก ยั่วยุคู่ต่อสู้ จากลีลาท่าทางเหล่านี้ การแสดงโขนในสมัยโบราณน่าจะรับเอา

แบบอย่างที่ใช้ในศิลปะการต่อสู้ มาปรับปรุงประดิษฐ์เป็นท่าทางการเต้น การเยื้องกราย และเป็นท่าทางร้ายรำของการต่อสู้ในการแสดงโขน

1.2.3 โขนมาจากการเล่น “ชักนาคดึกดำบรรพ์” อันเป็นการทำพิธีกรรม ในตำนานเรื่องพระนารายณ์ตอนกวนน้ำอมฤตที่ประกอบไปด้วยฝ่ายอสูรและฝ่ายเทวดา วานร มีการแต่งกายเป็นพวกอสูร เทวดา วานร เข้าขบวนแห่ พร้อมด้วยเครื่องพิธีต่างๆ ด้วยเหตุนี้โขนจึงได้นำเอาศิลปะการแสดงจากแบ่งฝ่ายการเล่นและศิลปะการแต่งกายมาจากการเล่นชักนาคดึกดำบรรพ์

ซึ่งลักษณะการแต่งกายในการแสดงโขนนั้น ตัวละครแบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายยักษ์ ฝ่ายลิง ฝ่ายมนุษย์ และเทวดา ซึ่งแต่ละฝ่ายจะแต่งกายตามแบบที่เรียกว่า “ยี่นเครื่อง” ทุกตัว แต่จะลดหลั่นความงดงามไปตามฐานะของตัวละครในเรื่อง ตัวสำคัญแต่งกายคล้ายคลึงกัน จะต่างกันที่สีของเครื่องแต่งกาย และลักษณะของหัวโขน เครื่องแต่งกายฝ่ายมนุษย์ และเทวดา จะเป็นการแต่งกายแบบยี่นเครื่อง ตัวละครที่สำคัญมากจะระบุสีเสื้ออย่างชัดเจน

1.3 วิวัฒนาการของโขน

โขนได้วิวัฒนาการดัดแปลง โดยการนำเอาศิลปะของการละเล่นหลายอย่างมาผสมกันด้วยวิธีต่างๆ ทำให้การแสดงโขนมีลักษณะลีลาการแสดงที่แตกต่างกันออกไป แบ่งได้เป็น 5 ประเภท คือ โขนกลางแปลง โขนนั่งราว โขนหน้าจอ โขนโรงใน โขนฉาก

1.3.1 โขนกลางแปลง คือ การแสดงโขนบนพื้นดินกลางสนามกว้างๆ ไม่มีเวที ใช้ธรรมชาติเป็นฉากประกอบการแสดง นิยมแสดงการยกทัพและการรบกันเป็นส่วนใหญ่ จึงใช้ ผู้แสดงจำนวนมาก ไม่มีการขับร้อง มีแต่ดนตรีบรรเลงหน้าพาทย์ประกอบการยกทัพ ดำเนินเรื่องด้วยคำพากย์และเจรจา

1.3.2 โขนโรงนอก หรือโขนนั่งราว คือ การแสดงโขนที่จัดแสดงบนโรงมีย หลังคาตรงหน้าฉากมีช่องสำหรับให้ตัวแสดงออก ไม่มีเตียงสำหรับผู้แสดงนั่ง มีแต่ราวพาดไว้ตามส่วนยาวของโรง ผู้แสดงเดินได้รอบราว เมื่อตัวโขนแสดงบทของตัวเสร็จก็จะกลับมานั่งอยู่บนราวตามเดิม โขนชนิดนี้มีแต่ดนตรี การพากย์ และเจรจา ไม่มีการขับร้องเช่นเดียวกับโขนกลางแปลง

1.3.3 โขนหน้าจอ คือ การแสดงโขนบนเวทีกลางแจ้งหน้าจอหนึ่งใหญ่ ซึ่งฉากด้านหลังปรับปรุงมาจากจอหนึ่งจะเขียนเป็นรูปปราสาทราชวังสมมติว่าเป็นกรุงลงกา อีกข้างหนึ่งเขียนรูปพลับพลาพระราม

1.3.4 โขนโรงใน คือ การแสดงโขนที่ปรับปรุงผสมผสาน โดยนำเอาการแสดงโขนและละครในมาผสมกัน การแสดงจึงมีทั้งการออกทำรำและทำเต้น มีการพากย์เจรจาตามแบบโขน รวมทั้งมีเพลงร้องและประกอบกิริยาต่างๆ แบบละครในและมีระบำรำฟ้อนผสมเข้าด้วยกัน

1.3.5 โขนฉาก คือ การแสดงโขนที่มีการสร้างฉากประกอบ เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 วิธีการแสดงผสมผสานระหว่างโขนโรงในและละครใน มีบทพากย์เจรจาขับร้องประกอบการเต้นและร้ายรำ โดยใช้เพลงหน้าพาทย์แบบละครในและโขนโรงใน ฉากจะเปลี่ยนไปตามท้องเรื่อง โขนฉากนี้เป็นโขนที่นิยมแสดงในปัจจุบัน

2. ละคร

ละคร เป็นศิลปะการแสดงที่มีคู่มากับมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา ซึ่งชอบหาความสนุกสนานและความเพลิดเพลิน จากการได้เลียนแบบเป็นผู้อื่น จะแตกต่างกันก็แต่รูปแบบทางศิลปะ ความประณีต ความนิยม และสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้น ละครสะท้อนให้เห็นถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ค่านิยม สภาพชีวิตความเป็นอยู่ นอกจากนี้มนุษย์ยังใช้ละครเป็นเครื่องบันเทิงใจ ช่วยทำให้มนุษย์ได้เข้าใจชีวิตสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

2.1 ความหมายของคำว่า “ละคร”

พาณี สีสวย (2524, 28) กล่าวว่า ละคร หมายถึง การแสดงที่ผูกเป็นเรื่อง มีเนื้อความและเหตุการณ์เกี่ยวโยงเป็นตอนๆ ตามลำดับ

อมรา กล้าเจริญ (2531, 6) กล่าวว่า ละคร หมายถึง การแสดงที่ดำเนินเป็นเรื่องราว

ราณี ชัยสงคราม (2544, 54) กล่าวว่า ละคร หมายถึง การแสดงประเภทหนึ่ง ซึ่งแสดงเรื่องราวความเป็นไปของชีวิตที่ปรากฏในวรรณกรรม มีศิลปะการแสดงและดนตรีเป็นสื่อสำคัญ

สุนมมาลย์ นิมนต์พันธ์ (2532, 6) กล่าวถึงความหมายของการละครไทย หมายถึง กิจกรรมงานที่เกี่ยวกับการแสดงละครทั้งหมดนับแต่อุปกรณ์ เวที ฉาก แสง สี เสียง ดนตรี บท ฯลฯ และเมื่อมีคำว่า “ไทย” มาต่อท้ายเป็นการละครไทย จึงทำให้มีความหมายแคบเข้า ให้อยู่แต่เฉพาะในวงการแสดงที่เป็นของไทยเท่านั้น

2.2 กำเนิดของละครไทย

ละครไทย เป็นศิลปวัฒนธรรมไทยที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและแบบอย่างจากชนชาติอื่นๆ ในการศึกษาเรื่องการละครและนาฏศิลป์ไทย ทำให้ทราบว่านาฏศิลป์ไทยมีมาตั้งแต่สมัยนานเจ้าในลักษณะของระบำและการละเล่นแบบต่างๆ ต่อมาในสมัยกรุงสุโขทัย ไทยได้รับวัฒนธรรมทางด้านการแสดงมาจากอินเดียและเขมร แต่ได้นำมาผสมผสานปรับปรุงดัดแปลงให้เหมาะสมกับลักษณะของคนไทย ทำให้มีวิธีการแสดงและทำรำ ที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งการแสดงละครของไทยในสมัยโบราณนั้น ยังไม่ได้จัดระเบียบแบบแผนให้เรียบร้อย จึงไม่สามารถแยกประเภทของการละครแต่ละชนิดได้ ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีการจัดระเบียบแบบแผนและมีการตั้งชื่อละครที่แสดงโดยแยกสิ่งที่เหมือนกัน และสิ่งที่แตกต่างกันตลอดทั้งได้จัดรูปแบบของการแสดงละครไทย ในสมัยนี้ไทยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ทำให้ศิลปินกระจัดกระจายล้มตายไปส่วนบทละครต่างๆ ถูกทำลายเพราะผลจากสงคราม เมื่อเข้าสู่สมัย กรุงธนบุรีได้มีการรวบรวมบทละครเก่าๆ และทำการฟื้นฟูการละคร รวบรวมศิลปินให้เข้ามาอยู่รวมกันจัดตั้งเป็นคณะละครหลวงและเอกชนขึ้นหลายโรง การละครต่างๆ ได้พัฒนาก้าวหน้า เป็นลำดับ จนเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์หลาย พระองค์ที่ทรงสนพระทัยให้การสนับสนุนเกี่ยวกับการละคร ดังเช่น ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงได้ฟื้นฟูรวบรวมละครที่ได้กระจัดกระจายเสียหาย ให้สู่สภาพที่สมบูรณ์ และได้มีการรวบรวมจัดทำตำราการฟ้อนรำขึ้นสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นยุคทองแห่งศิลปะการละคร มีบทละครในและบทละครนอกเกิดขึ้นหลายเรื่องในรัชกาลที่ 4 ได้มีการฟื้นฟูละครหลวง ส่งผลให้การละครไทยมี การพัฒนาขยายตัวอย่างกว้างขวาง สมัยรัชกาลที่ 5 การละครตะวันตกเริ่มหลั่งไหลเข้าสู่วงการนาฏศิลป์ของไทย ทำให้เกิดละครที่ปรับปรุงขึ้นใหม่อย่างมากมาย การละครในสมัยนี้เฟื่องฟูมากถึงขั้นสามารถยึดเป็นอาชีพได้ สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นยุคทองของศิลปะการละครในยุคที่ 2 เป็นผลให้วิชาการนาฏศิลป์และการดนตรีเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน

2.3 ประเภทของละครไทย

การจำแนกประเภทละครไทย ยึดถือวิธีการแสดงเป็นสำคัญ แบ่งออกได้เป็น 2

ประเภท

2.3.1 ละครรำ

1. ละครรำแบบดั้งเดิม คือละครที่ใช้ศิลปะการร่ายรำในการดำเนินเรื่อง
ได้แก่

- ละครชาตรี
- ละครนอก
- ละครใน

2. ละครรำที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ คือละครที่ใช้ศิลปะการร่ายรำในการดำเนินเรื่องโดยมีการปรับปรุงวิธีการแสดงขึ้นใหม่ ได้แก่

- ละครพันทาง
- ละครดึกดำบรรพ์
- ละครเสภา

2.3.2 ละครที่ไม่ใช่ละครรำ

1. ละครร้อง คือ ละครที่ใช้ศิลปะการร้องดำเนินเรื่องเป็นละครแบบใหม่ที่
ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก

2. ละครพูด คือ ละครที่ใช้ศิลปะการพูดดำเนินเรื่องเป็นละครแบบใหม่ที่
ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก

3. ละครสังคีต เป็นละครที่ใช้ศิลปะการพูดและการร้องดำเนินเรื่องเท่าๆ
กัน จะตัดส่วนใดออกเสียมิได้เพราะมีถ้อยคำที่เป็นเนื้อเรื่องบรรจุอยู่

ละครชาตรี

ละครชาตรีเป็นละครที่มีอายุเก่าแก่ เป็นต้นแบบของละครชนิดอื่นๆ มีลักษณะเป็นละครเริ่มกนิยมนแสดงเรื่องพระสุธน-มโนห์รา ละครชนิดนี้เป็นที่นิยมของคนภาคใต้เรียกว่า “โนราห์” ส่วนความนิยมทางภาคกลางเรียกว่า “ชาตรี” ที่หาดูได้ในงานแก่น ในบางครั้งอาจเรียกรวมกัน ว่า “โนราห์ชาตรี” ละครชนิดนี้ได้แพร่หลายเข้ามายังกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 3

ละครนอก

ละครนอกมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เดิมคงมาจากการละเล่นละครพื้นเมืองและร้องแก้มัน แล้วต่อมาภายหลังจับเป็นเรื่องเป็นตอนขึ้นเป็นละครที่ดัดแปลงวิวัฒนาการมาจากละครโนห์ราหรือชาตรี โดยปรับปรุงวิธีแสดงต่างๆ ตลอดจนเพลงร้องและดนตรีประกอบให้แปลกออกไป

ละครใน

ละครในมีหลายชื่อ เช่น ละครใน ละครข้างใน ละครนางใน และละครในพระราชฐานสันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงมาจนถึงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ เป็นละครที่
ได้รับอิทธิพลรูปแบบวิธีการแสดงจากการแสดงละครนอก บรรดานางรำในเขตพระราชฐานได้รับการฝึกหัดถ่ายทอดจากครูที่แสดงละครนอกเขตพระราชฐานแล้วนำไปแสดงถวายหน้าพระที่นั่ง

ความแตกต่างระหว่างละครนอกกับละครใน

ละครนอก

1. เกิดจากละครพื้นเมือง
2. ใช้ผู้ชายแสดงล้วน
3. ดำเนินเรื่องรวดเร็ว ไม่คำนึงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีมากนัก
4. ถือเอาความตลกขบขันเป็นสำคัญ
5. ใช้ถ้อยคำธรรมดาสามัญ
6. ใช้เพลงร้องที่มีจังหวะเร็ว เช่น โอลั่นนอก
7. แสดงในที่ทั่วไปสำหรับประชาชน
8. แสดงได้ทุกเรื่อง ยกเว้นอิเหนา อุณรุท และรามเกียรติ์

ละครใน

1. เกิดขึ้นในพระราชฐาน
2. ใช้ผู้หญิงแสดงล้วน
3. ดำเนินเรื่องอย่างประณีตเคร่งครัดในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี
4. ยึดศิลปะการร่ายรำเป็นหลัก
5. ใช้ถ้อยคำที่กลั่นกรองแล้วเป็นอย่างดี
6. ใช้เพลงร้องที่มีทำนองช้า เช่น โอลั่นใน
7. แสดงในพระราชฐานสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตร
8. แสดงเพียง 3 เรื่อง คือ อิเหนา อุณรุท และรามเกียรติ์

ละครพันทาง

ละครพันทางเป็นละครแบบผสมที่เกิดจากแนวคิดของเจ้าพระยาหมื่นศรีศรัทธาธำรงที่นำพงศาวดารมาแสดงละคร โดยใช้ท่ารำที่ดัดแปลงมาจากชาติอื่นๆ มาผสมกับท่ารำไทยและท่าที่เป็นธรรมชาติของสามัญชนเข้ามาผสมด้วย ให้มีแนวแปลกออกไป

ละครตึกดำบรรพ์

ละครตึกดำบรรพ์เป็นละครที่เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดจากการที่เจ้าพระยาเทเวศร์ วงศ์วิวัฒน์เดินทางไปยุโรปและได้มีโอกาสชมละครโอเปร่าเมื่อกลับมาท่านจึงคิดทำละครโอเปร่าแบบไทยออกแสดง ณ โรงละครของท่านชื่อว่า “โรงละครตึกดำบรรพ์” จึงเรียกชื่อละครรูปแบบใหม่นี้ตามชื่อโรงละคร

ละครเสภา

ละครเสภามีลักษณะของการแสดงคล้ายละครนอก แต่ต้องมีขับเสภาแทรกอยู่ด้วย จึงจะเป็นละครเสภา ก่อนที่จะเกิดมีละครเสภาขึ้น เข้าใจว่าจะมีการขับเสภาเป็นเรื่องเป็นราวมาก่อน เรื่องที่นำมาขับเสภาและนิยมกันอย่างแพร่หลายคือเรื่องขุนช้างขุนแผนการขับเสภาตั้งแต่ สมัยโบราณนั้นไม่มีเครื่องดนตรีชนิดใดประกอบนอกจากกรับครั้นต่อมาจัดวงปี่พาทย์เข้าประกอบเป็นอุปกรณ์การขับเสภา โดยให้แทรกเพลงร้องส่งให้ปี่พาทย์รับและบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เหมือนอย่างการแสดงละครนอก ตอนใดดำเนินเรื่องก็ขับเสภา ตอนใดเป็นถ้อยคำรำพันหรือข้อความอื่นที่ควรแก่การร้องส่งก็ร้องตอนใดเป็นบทไปมาหรือรบกัน ปี่พาทย์ก็บรรเลงเพลงเชิดประกอบ ต่อมาวิวัฒนาการให้มีผู้แสดงออกมาแสดงตามบทเสภาและบทร้อง

ละครที่ไม่ใช่ละครรำ

ละครที่ไม่ใช่ละครรำ จะมีลักษณะและวิธีการแสดงที่แตกต่างไปจากละครรำ มีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้นำแบบแผนการแสดงละครจากตะวันตกสร้างสรรค์เป็นละครแนวใหม่ที่มีลักษณะและวิธีการแสดงแตกต่างไปจากละครรำ ทำให้ละครที่ปรับปรุงขึ้นใหม่นี้ได้รับความนิยม

ละครร้อง

ละครร้องเป็นละครที่ใช้การร้องเป็นหลักในการดำเนินเรื่อง ทั้งบอกกิริยาอาการ บทหนึ่งที่ใช้ลูกคู่ร้องอยู่ในโรงและบทคำพูดที่ตัวละครจะต้องร้องเอง ไม่มีการรำแต่ใช้ท่าทางหรือกิริยาอาการอย่างสามัญชนทั่วไป เดิมทีใช้ผู้หญิงแสดงล้วนต่อมาใช้ผู้แสดงทั้งหญิงและชาย มีการเปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่องและนิยมนำนวนิยายเรื่องต่างๆ มาประพันธ์เป็นบทละครใช้เป็น การแสดงละครในประเภทนี้

ละครพูด

ละครพูดเป็นละครสมัยใหม่ที่ได้รูปแบบมาจากการแสดงละครตะวันตกใช้การพูดดำเนินเรื่องแสดงท่าทางประกอบคำพูดอย่างสามัญชน เดิมทีใช้ผู้ชายแสดงล้วนต่อมาใช้ผู้แสดงทั้งชายและหญิง มีการเปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่อง บทละครพูดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครไว้หลายลักษณะดังนี้ ละครพูดปลุกใจ ละครพูดชวนหัว ละครพูด กินใจ

ละครสังคีต

ละครสังคีตเป็นละครที่ดำเนินเรื่องด้วยบทพูดและบทร้องจะตัดส่วนใดส่วนหนึ่งออก ก็จะทำให้ไม่สามารถดำเนินเรื่องได้ เพลงไพเราะ เดิมทีใช้ผู้ชายแสดงล้วนต่อมาใช้ผู้แสดงทั้งชายและหญิงมีการเปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ บทละครสังคีตไว้หลายเรื่องด้วยกัน ได้แก่ เรื่องวิชาวาทพระสมุทร วังดี เป็นต้น

3. การแสดง ระบำ รำ ฟ้อน

การแสดงนาฏศิลป์ไทยนอกจากการแสดงที่เล่นเป็นเรื่องเป็นราวดังเช่นโขน ละครแล้ว การแสดงประเภทระบำ รำ ฟ้อน ก็เป็นที่นิยมของคนไทยมากเช่นกัน เพราะสามารถเข้าใจได้ง่ายกว่าการดูโขน ละคร ที่ต้องรู้เรื่องราวมาก่อนหรือต้องติดตามชมตลอดทั้งเรื่อง ซึ่งการแสดงระบำ รำ ฟ้อน มักจะแสดงเป็นชุดสั้นๆ ทำให้ได้ชมลีลาการรำที่แตกต่างกันออกไป การร่ายรำในระบำ รำ ฟ้อนของไทย มีวิวัฒนาการมาจากกิริยาท่าทางที่แสดงออกด้วยความรื่นเริงบันเทิงใจตามธรรมชาติ การเคลื่อนไหวตามอิริยาบถต่างๆ เช่น ไบหน้า ลำตัว มือ แขน และขา และนำมาปรับปรุงให้อ่อนช้อยงดงาม จัดระเบียบท่าทางการร่ายรำให้ประณีต ซึ่งถือได้ว่ารำเป็นพื้นฐานของการแสดงโขน ละคร ที่ต้องใช้ผู้แสดงที่มีประสบการณ์และมีฝีมือในการรำ

ระบำ รำ มีความหมายและรูปแบบการแสดงที่มีลักษณะการร่ายรำอย่างอ่อนช้อยสวยงาม เช่นเดียวกับ “ฟ้อน” และ “เซิ้ง” ซึ่งเป็นระบำพื้นเมือง เพียงแต่เรียกให้แตกต่างกันออกไป ตามท้องถิ่น โดยใช้เครื่องดนตรี ทำนองเพลง และบทร้อง ตามภาษาท้องถิ่นประกอบใน การแสดง

3.1 ระบำ

ระบำ หมายถึง ศิลปะการร่ายรำที่แสดงพร้อมกันเป็นหมู่เป็นชุด ไม่มีการดำเนินเรื่องราว ทำรำอาจมีความหมายเข้ากับเนื้อเรื่องหรือไม่มีความหมาย เป็นศิลปะที่มุ่งถึงความพร้อมเพรียงความสวยงามในการใช้ลีลาท่ารำ ความสวยงามของการแต่งกาย และการรื่นเริงบันเทิงใจ

ประเภทของระบำ จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ ระบำมาตรฐาน ระบำปรับปรุง

3.1.1 ระบำมาตรฐาน คือ ระบำที่ปรมาจารย์ทางนาฏศิลป์ได้คิดประดิษฐ์ท่ารำขึ้นไว้อย่างสวยงาม สอดคล้องกับบทร้อง และการบรรเลงเหมาะสมเป็นแบบฉบับ เมื่อนำไปแสดงจะต้องรักษาไว้ซึ่งท่ารำที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา ไม่ควรนำไปเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือเพิ่มเติม การแต่งกายนิยม

แต่งแบบ “ยืนเครื่อง” พระนาง การแสดงระบำมาตรฐานมีด้วยกันหลายชุด เช่น ระบำสี่บท ระบำกฤดาภินิหาร ระบำดาวดึงส์ ระบำเทพบันเทิง ระบำย่องหงิด เป็นต้น

ระบำดาวดึงส์

ประวัติที่มา

ระบำดาวดึงส์ เป็นการแสดงมาตรฐานที่เป็นแบบฉบับของไทยอีกชุดหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงนิพนธ์บทร้องขึ้นประกอบการแสดงในบทละคร ดึกด่ำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง ตอนที่ 2 ตอนตีคลี

การแสดงเรื่องนี้จัดแสดงที่โรงละครดึกด่ำบรรพ์ เนื้อเรื่องของระบำพรรณนาถึงความงดงาม ความโอฬารของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หม่อมเข้ม กุญชร ณ อยุธยา (หม่อมในเจ้าพระยาเทเวศร์ วงศ์วิวัฒน์) เป็นผู้ควบคุมฝึกหัดคิดท่ารำ

ต่อมาการแสดงชุดนี้ได้นำมาจัดทำเป็นชุดเอกเทศ จึงนำออกด้วยเพลงเหาะ แล้วรำตามเนื้อร้องในเพลงตะเซ็ง, เจ้าเซ็น แล้วจบท้ายด้วยเพลงร่ำ นับเป็นระบำชุดหนึ่งที่ได้ปรับปรุง ทางดนตรีและท่ารำให้ได้กะทัดรัด จนเป็นนาฏศิลป์ไทยชุดหนึ่งที่ได้ยึดถือรูปแบบระบำแสดงความรู้สึกบันเทิงใจ ซึ่งศิลปินได้อนุรักษ์ไว้เป็นแบบแผนสืบต่อมาจนทุกวันนี้

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ใช้วงปี่พาทย์ไม้มวม

เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง ได้แก่ เพลงเหาะ เพลงร่ำ เพลงตะเซ็ง เพลงแขกเจ้าเซ็น และเพลงร่ำ

เครื่องแต่งกาย

ผู้แสดงแต่งกายยืนเครื่อง พระสวมเสื้อแขนสั้น ศิราภรณ์ชฎายอดชัย นาง ศิราภรณ์ มงกุฎ กษัตริย์

โอกาสที่ใช้แสดง

เริ่มต้นใช้แสดงประกอบละครดึกด่ำบรรพ์ เรื่องสังข์ทอง ตอนตีคลี ต่อมาได้จัดเป็นชุดระบำเอกเทศ จึงสามารถใช้แสดงในงานต่างๆ ได้ทั่วไป

3.1.2 ระบำปรับปรุง คือ ระบำที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ ตามประสงค์ที่มีลักษณะ ท่ารำไม่ตายตัวเปลี่ยนแปลงท่ารำได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้รำ และคำนึงถึงการนำไปใช้

1. ปรับปรุงจากแบบมาตรฐาน คือ การนำระบำมาตรฐานมาปรับปรุงเพื่อความเหมาะสม หรือแก้ไขบางสิ่งบางอย่างให้ดูสวยงามมากขึ้น เช่น การแปรรูปแถว เป็นต้น ส่วนท่าทางลีลาการรำรำที่สำคัญ ตลอดจนความสวยงามในรูปแบบของระบำยังคงไว้

2. ปรับปรุงมาจากท่าทางของสัตว์ คือ ระบำที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ตามลักษณะลีลาท่าทางของสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น ระบำนกยูง ระบำนกเขา ระบำมฤคธำรง ระบำตึกแตน ระบำเหมราษ ระบำช้าง ระบำเป็ด และระบำไก่ ระบำม้า ฯลฯ

ระบำม้า

ประวัติที่มา

ระบำม้าประดิษฐ์ขึ้นครั้งแรกเมื่อปีพุทธศักราช 2492 เพื่อประกอบการแสดงละครนอกเรื่องไชยเชษฐา ตอนพระนารายณ์ธิเบศร์เที่ยวป่า เนื่องในการแสดงผลงานของนักเรียน โรงเรียนนาฏศิลป์ในช่วงปิดภาคเรียนภาคต้นโดยนางลมุล ยมะคุปต์ นางมัลลี คงประภัศร์ และนางผัน โมรากุล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร ร่วมกันประดิษฐ์ท่ารำและฝึกซ้อมให้กับนักเรียน ต่อมาในปีพุทธศักราช 2500 กรมศิลปากรได้จัดการแสดงละครเรื่องรถเสนเผยแพร่ให้ประชาชน ณ โรงละครแห่งชาติ จึงได้นำระบำม้ามาปรับปรุงกระบวนท่ารำ ทำนองเพลง และจังหวะใหม่ โดยมอบให้นายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) เป็นผู้ปรับปรุงทำนองเพลง และมอบให้ ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย กรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) เป็นผู้ควบคุมและฝึกหัดให้กับนาฏศิลป์ โดยมีการมัลลี คงประภัศร์ ครูลมุล ยมะคุปต์ ครูผัน โมรากุล ครูจำเรียง พุทธประดับ ครูสุวรรณ ชลานูเคราะห์ ครูสุนันทา บุญเกตุ ครูกรรณกาญจน์ โรหิตเสถียร และ ครูอร่าม อินทรนัฏ ร่วมฝึกหัดด้วย

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ใช้วงปี่พาทย์ไม้มวม

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงได้แก่ เพลงม้าไชยก และเพลงม้าวิ่ง

เครื่องแต่งกาย

ผู้แสดงสวมเสื้อแขนยาวมีระบายปลายแขนติดกระพรวน กางเกงขายาวมีระบายปลายขาติดกระพรวนเช่นเดียวกับเสื้อ กรองคอ ผ้าคาดเอวผืนใหญ่ถึงต้นขา สวมหางม้า รองเท้า เครื่องแต่งกายมี 3 สี คือ ขาว เขียว ฟ้า หรือดำ เทา และน้ำตาล

โอกาสที่ใช้แสดง

แสดงครั้งแรกเนื่องในการแสดงผลงานของนักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ และเผยแพร่ให้ประชาชนชม

3. ปรับปรุงมาจากตามเหตุการณ์ คือ ระบำที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้ตามโอกาสที่เหมาะสม เช่น ระบำ

นพรัตน์ ระบำดอกบัว ระบำขมุนมเฝ้าไทย ระบำโบราณคดี ระบำจีน-ไทยไมตรี ระบำมาเลเซีย-ไทยไมตรี ระบำมิตรไมตรีญี่ปุ่นไทย ระบำมิตรสัมพันธ์ฉันใจ-ไทยเกาหลี ระบำลาว-ไทย ปณิธาน ระบำที่เกี่ยวกับการอวยพรต่างๆ เป็นต้น

ระบำจีน - ไทยไมตรี

ประวัติที่มา

ระบำจีน-ไทยไมตรี เป็นระบำที่เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2519 โดยรัฐบาลไทยได้มอบหมายให้ นายรังสฤษดิ์ เชาวนศิริ อธิบดีกรมศิลปากร นำคณะนาฏศิลป์ไทยไปแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรม ณ สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยนายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) ประพันธ์บทร้องภาษาไทย และทำนองเพลง ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย กรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) เป็นผู้ประดิษฐ์ท่ารำ โดยมีลักษณะท่ารำเป็นท่ารำที่มีลีลาผสมผสานกันระหว่างนาฏศิลป์ไทยกับนาฏศิลป์จีน ซึ่งต่อมาได้นำบทเพลงไปแปลเป็นภาษาจีน และเมื่อเดินทางไปแสดง ณ

กรุงปักกิ่ง ในครั้งแรกนั้นได้มีศิลปินจีนช่วยแนะนำตกแต่งลีลาท่ารำ และเครื่องแต่งกายให้เป็นแบบจีนมากขึ้น

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ได้แก่ เพลงระบำจีน-ไทยไมตรี และเพลงจีนร่ำ

ดนตรีประกอบการแสดง

ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม

เครื่องแต่งกาย

จีน ใส่เสื้อแขนยาว คอจีน นุ่งกางเกงขายาว มีผ้าห้อยปิดกางเกงทางด้านหน้า ศีรษะ ทำผมแสดกลาง รวบเป็นเปียไว้ทั้งสองข้าง ติดผมด้วยไหมพรมสีแดง ใส่ต่างหู สองข้าง มือถือช่อดอกไม้

ไทย นุ่งผ้ายก จีบหน้านาง ห่มสไบอัดจีบ ทับด้วยสไบกรองสีทอง ศีรษะทำผมเกล้า เป็นมวยสูง ใส่เกี้ยวและเครื่องประดับ

โอกาสที่ใช้แสดง เผยแพร่แลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมและเผยแพร่ให้ประชาชนชม

4. ปรับปรุงมาจากพื้นบ้าน คือ ระเบียบที่คิดประดิษฐ์จากแนวทางความเป็นอยู่ของคนพื้นบ้าน การทำมาหากิน อุตสาหกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ในแต่ละท้องถิ่นมาแสดงเป็นระเบียบเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น เช่น ระเบียบอ่อนแอ ระเบียบเก็บใบชา ระเบียบชาวนา

ระเบียบชาวนา

ประวัติที่มา

ระเบียบชาวนา เกิดขึ้นเนื่องในโอกาสที่รัฐบาลไทยนำคณะนาฏศิลป์กรมศิลปากร ไปแสดง เพื่อเผยแพร่ และแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรม ณ สาธารณรัฐประชาชนจีน ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2522 โดยมีท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย กรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) เป็นผู้ประดิษฐ์ท่ารำ และมีนางสถาพร สนทอง เป็นผู้ช่วยฝึกซ้อม โดยมีนายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) เป็นผู้แต่งทำนองเพลง การแสดงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2522

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง ได้แก่ เพลงระเบียบชาวนา ออกเพลงเกี่ยวข้าว และเพลง เต็นท์กำรำเคียว

การแต่งกาย

แต่งกายแบบชาวนาไทย

ผู้ชาย ใส่ชุดม่อฮ่อม สวมหมวก และคาดผ้าขาวม้า

ผู้หญิง ใส่เสื้อคอกลมแขนกระบอก นุ่งโจงกระเบนสีดำ สวมขอบ ทัดดอกไม้ด้านซ้าย โดยมีกระบุง เคียว และรวงข้าว เป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง

โอกาสที่ใช้แสดง

เผยแพร่แลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมและเผยแพร่ให้ประชาชนชมและใช้ในงานรื่นเริง

5. ปรับปรุงขึ้นใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน คือ ระเบียบที่ประดิษฐ์ และสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นแนวทางนำเข้าสู่บทเรียน เหมาะสมสำหรับเด็กๆ เป็นระเบียบง่ายๆ เพื่อสร้างความสนใจประกอบบทเรียนต่างๆ เช่น ระเบียบสูตรคูณ ระเบียบวรรณยุกต์ ระเบียบเลขไทย ฯลฯ

3.2 รำ

รำ หมายถึง การแสดงที่มุ่งความงามของการรำรำ จะมีท่ารำหรือไม่มีก็ได้ จุดมุ่งหมายเป็นการแสดงความสามารถในการรำรำ จำแนกตามลักษณะได้ 2 ประเภท

3.2.1 การรำเดี่ยว ใช้ผู้แสดงเพียงคนเดียว แสดงถึงความสามารถของผู้รำ ศิลปะและลีลาของการรำรำตามแบบนาฏศิลป์ไทย เครื่องแต่งกายที่งดงามโดดเด่น การรำเดี่ยวมักนิยมใช้เป็นชุดเบิกโรง ใช้แสดงสลับฉากหรือใช้แสดงในโอกาสต่างๆ เช่น รำฉุยฉายพราหมณ์ รำฉุยฉายทศกัณฐ์ลงสวน รำฉุยฉายวันทอง รำพลายชุมพล รำกริชสุหรานาง รำมโนห์ราบุษายัญ เป็นต้น

รำมโนห์ราบุษายัญ

ประวัติที่มา

รำมโนห์ราบุษายัญ เป็นการแสดงทำรำของนางมโนห์รา ก่อนที่จะถูกบุษายัญ อันเป็น การรำที่แทรกอยู่ในละครเรื่องมโนห์รา ฉากที่ 3 ฉากหน้าพระลาน นครปัญจาล ละครเรื่องนี้ กรมศิลปากรได้ปรับปรุงขึ้นใหม่ แล้วจัดแสดงเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2498 ณ โรงละครศิลปากร ในความอำนวยการของ พันเอก หลวงรณสิทธิพิชัย (ผู้อำนวยการองค์การ ดุริยางคนาฏศิลป์ในสมัยนั้น) บทละครเรื่องนี้ดำเนินเรื่องตามสุธนชาดก ในคัมภีร์ปัญญาสาชดก โดยเลือกตอนที่สำคัญ และสามารถจัดแสดงบนเวที

กระบวนทำรำมโนห์ราบุษายัญ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย กรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบทำรำ ผู้แสดงเป็นคนแรกคือ นางบุญนาค ทรรทรานนท์ (เศวตฉัตร) ทำรำนี้ปรับปรุงมาจากทำรำตราสาแบเหลา นายมนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น โดยนำเพลงที่หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้แต่งไว้เพื่อ บรรเลงเพลงเรื่องแขกไท

เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายของนางมโนห์รา ออกแบบโดยนายโหมด ว่องสวัสดิ์ (อดีตข้าราชการ กองการสังคีต กรมศิลปากร) มีลักษณะใกล้เคียงกับการแต่งกายยืนเครื่องนาง แต่มีรายละเอียด ที่บ่งบอกลักษณะของความเป็นนางกนิรี ดังนี้

1. เทร็ดนางกนิรี (ในทางช่าง เรียกเทร็ดที่นางกนิรีสวมใส่ว่ามงกุฎกษัตริย์) รูปทรง มีขนาดเล็กกะทัดรัดกว่ามงกุฎนางทั่วไป โดยลักษณะของยอดสั้นกว่า สาแหรก จะยาวกว่า
2. เสื้อในนางสีเหลืองทอง ด้วยเป็นลักษณะกึ่งเปลือยอก จึงใช้เลื่อมปักประดับ เพิ่มความแวววาว
3. ผ้ายก ใช้สีเขียว (เดิมสีแดง) นุ่งผ้าจีบหน้านาง มีลักษณะการนุ่งผ้าที่แตกต่างจากเดิม คือ นุ่งจีบชายพกแผ่ออกทั้งด้านซ้าย และด้านขวา
4. กรองคอ และรัดสะเอวสีแดง ทั้งสองชิ้นนี้จะเป็นชุดสำหรับเดียวกัน กรองคอมีงอนคล้าย อินทธรณู ชายรัดสะเอวด้านหน้าจะเรียวยาวแหลมไปตามจีบหน้านางของผ้านุ่ง
5. เครื่องประดับ ได้แก่ จี๋นาง เข็มขัด ต้นแขน ข้อมือ ข้อเท้าติดกระพรวน

6. ปีกและหาง

7. เล็บสีทอง 8 เล็บ

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม ผสมด้วยโทนชาตรี และกลองชาตรี

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง ได้แก่ เพลงร่ำรำดาบ และเพลงแขกบูชายัญ

โอกาสที่ใช้แสดง

เผยแพร่ให้ประชาชนชมและในงานรื่นเริง งานเลี้ยงรับรอง แสดงในงานสนทนากาพย์

3.2.2 การรำคู่ คือ การรำที่ใช้ผู้แสดง 2 คน ลักษณะการรำคู่มี 2 ประเภท คือ การรำคู่เชิงศิลปะการต่อสู้ และการรำคู่ชุดสวยงาม

1. การรำคู่เชิงศิลปะการต่อสู้ เป็นการรำที่ไม่มีบทร้อง ผู้รำทั้งคู่ต้องมี ท่ารำที่สัมพันธ์กัน อดีในเชิงศิลปะการต่อสู้ที่หวาดเสียวกับความสวยงามในทางนาฏศิลป์ เป็นการอวดลีลา ท่ารำ เพราะการต่อสู้มีทั้งรุกและรับผู้แสดงทั้งสองฝ่ายต่อสู้กันด้วยลีลา คนละแบบ ดังนั้น ผู้แสดงจึงต้องฝึก ทั้งสองอย่างในเวลาเดียวกัน มักนิยมใช้แสดงสลับฉาก หรือในโอกาสต่างๆ ตามความเหมาะสม ได้แก่ รำกระบี่กระบอง รำดาบสองมือ รำทวน รำโล่ รำดาบ รำกริช เป็นต้น

การต่อสู้ด้วยดาบเดี่ยว ดาบเป็นอาวุธที่ใช้สำหรับป้องกันตัวของนักรบไทยมาแต่โบราณ ในการต่อสู้ระยะประชิดตัว ผู้ใช้อาวุธนี้ต้องได้รับการฝึกฝนจนมีความชำนาญ สิ่งสำคัญคือ มีกำลังกาย กำลังใจ และมีฝีมือจึงจะสามารถต่อสู้หลบหลีกอาวุธของคู่ต่อสู้ได้ ดาบสำหรับการต่อสู้มีความแหลมคม มีประสิทธิภาพในการฟันและแทงได้อย่างหนักหน่วง ใบดาบทำด้วยเหล็กกล้า ยาวประมาณ 60 ซม. ด้ามดาบยาวประมาณ 30 ซม.

2. การรำคู่ชุดสวยงาม เป็นที่นิยมของผู้ดู เพราะเป็นการรำตามบทหรือที่เรียกว่า การรำใช้บท หรือการรำทำบท หมายถึง การใช้ลีลาท่ารำตามบทที่วางไว้ทำให้ท่ารำ มีความหมาย ในการแสดงรำคู่นี้ ผู้แสดงจะรำคนละบท ลีลาท่ารำจึงแตกต่างกัน มุ่งเน้นลีลาท่ารำ ตลอดชุดการแสดง เช่น รจนาเสี่ยง พวงมาลัย รำหนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา รำพระลอตามไก่ พระรามตามกวาง หนุมานจับนางสุพรรณ มัจฉา หนุมานจับนางเบญจกาย รามสูรเมขลา พุชยันต์ ตามกวาง รถเสนจับม้า รำประเลง รำดอกไม้ เงินทอง เป็นต้น

รำรจนาเสี่ยงพวงมาลัย

ประวัติความเป็นมา

การแสดงชุดนี้ ปรากฏในการแสดงละครนอก ซึ่งเป็นละครที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าเป็นละครที่ได้พื้นฐานมาจากละครชาตรี ลักษณะการแสดงใช้ผู้ชายแสดงล้วน มุ่งดำเนิน เรื่องรวดเร็ว กระบวนท่ารำไม่ประณีตพิถีพิถัน ทั้งยังไม่เคร่งครัดจารีตประเพณี ต่อมาในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงริเริ่มให้ นางละคร ของหลวงแสดงละครนอกตามแบบอย่างละครชาวบ้าน โดยทรงเลือกบทละครนอก ครั้งกรุงเก่าเฉพาะ ตอนที่ทรงเห็นว่าน่าเล่นละครมาทรงแก้ไขปรับปรุงสำนวนกลอนให้กระชับ และเหมาะแก่การแสดง แต่ยังคงความหมายเดิมอย่างครบถ้วน จึงเกิดเป็น “ละครนอกแบบหลวง” ขึ้น

ตามประวัติการแสดงของกรมศิลปากร พบว่า การแสดงครั้งแรกเป็นการแสดงเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม ณ ประเทศฮ่องกง โดยนางสองชาติ ชื่นศิริ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ละครรำ) พ.ศ. 2535 แสดงเป็นนางรจนา นางสยม ฤทธิ์จรัส แสดงเป็น เจ้าเงาะ ต่อมาได้จัด การ

แสดงเผยแพร่ ณ โรงละครอนิลพัท โดยนางสุวรรณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-ละคร) พ.ศ. 2533 แสดงเป็น เจ้าเงาะ นางสมนมาลย์ นิมิตพันธ์ แสดงเป็นนางรจนา การแสดงทั้งสองครั้งถ่ายทอดกระบวนการทำรำโดยนางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก (หม่อมครุทวน) และนางลมุล ยมะคุปต์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม

เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง เพลงลีลากระพุ่ม เพลงลมพัดชายเขา เพลงเชิดฉิ่ง และ เพลงเร็ว-ลา

เครื่องแต่งกาย

ผู้แสดงแต่งกายยืนเครื่อง เจ้าเงาะสวมศีรษะเงาะ นางรจนา ศิราภรณ์รัตเกล้ายอดชัย

โอกาสที่ใช้ในการแสดง

เผยแพร่แลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรม และเผยแพร่ให้ประชาชนชม

3. การรำหมู่ คือ การแสดงที่ใช้ผู้แสดงมากกว่า 2 คน ขึ้นไป มุ่งความงามของท่ารำและความพร้อมเพรียงของผู้แสดง เช่น รำพัด รำซัดชาตรี เป็นต้น ในกรณีที่นำการแสดงที่ตัดตอนมาจากการแสดงละคร และการรำนั้นเป็นการรำของตัวละครตัวเดียวมาก่อน เมื่อนำมารำเป็นหมู่ก็ยังคงเรียกว่ารำตามเดิม เช่น รำสีนวล รำแม่บท นอกจากนี้การแสดงพื้นเมืองของชาวบ้านก็ถือเป็นรำหมู่เช่นกัน

รำซัดชาตรี

ประวัติที่มา

รำซัดชาตรีกรมศิลปากรได้จัดทำขึ้นใหม่ โดยปรับปรุงจากท่ารำซัดไหว้ครู ละครชาตรีของครูมัลลี คงประภัสร์ (ผู้เชี่ยวชาญทางด้านละครชาตรีและละครนอก) และคุณครูลมุล ยมะคุปต์ (ผู้เชี่ยวชาญทางด้านละครฉบับหลวง) ได้ออกแบบการแสดงไว้ โดยอาศัยเค้าแบบอย่างการแสดงซัดไหว้ครูละครชาตรี ใช้ผู้หญิงล้วนมีต้นเสียงร้องบทสรรเสริญครูเมื่อจบแล้วทั้งหมดจึงออกรำซัดอย่างละครชาตรี (พ.ศ.2493)

ในปี พ.ศ. 2498 กรมศิลปากรได้จัดแสดงละครเรื่องมโนห์ราก็มีการรำซัดชาตรีอยู่ในละครนี้ด้วย แต่เป็นระบำนางล้วน

ต่อมาในปลายปี พ.ศ.2505 กรมศิลปากรได้จัดการแสดงนาฏศิลป์ต้อนรับประธานาธิบดีสหพันธรัฐเยอรมนี ณ หอประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการนำรำซัดชาตรีมาปรับปรุงใหม่ โดยใช้ผู้แสดงเป็นชายจริงหญิงแท้ เป็นที่นิยมกันมาจนถึงทุกวันนี้

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวม เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง เพลงสระตะ เป็นเพลงทั่วไป ที่ผู้บรรเลงเลือกมาใช้ตามความเหมาะสม แต่ยึดหน้าทับ เป็นหลัก

เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายรำซัดชาตรี ตัวนางมีลักษณะใกล้เคียงกับเครื่องนางกนิรี ในเรื่องมโนราห์ ผิดกันที่รำซัดชาตรีไม่ใส่ปีกใส่หาง ส่วนตัวพระแต่งยืนเครื่องพระ แต่เป็นเสื้อแขนกุด สวมเทริด ใส่อินทธรณู

โอกาสที่ใช้ในการแสดง

เผยแพร่ให้ประชาชนชมในงานรื่นเริง งานเลี้ยงรับรอง แสดงในงานสันตนาการทั่วไป

3.3 ฟ้อน คือ ศิลปะการรำที่ประกอบด้วยผู้แสดงตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป จัดอยู่ในการแสดงประเภท ระเบียบรำ หรือรำ แต่คำว่า “ฟ้อน” ใช้กับการแสดงภาคเหนือเป็นหลัก เป็นการแสดงที่มีความสวยงามลีลาท่ารำ อันอ่อนช้อยสวยงาม เพลงร้องและทำนองดนตรีมีความไพเราะ ฟ้อนเป็นการแสดงพื้นเมืองที่มีลักษณะการแต่งกายเพลงร้อง เพลงดนตรีตามภาษาท้องถิ่นหรือตามเชื้อชาติที่ปรากฏอยู่ทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยแบ่งฟ้อนออกเป็น 5 ประเภท

3.3.1 ฟ้อนที่สืบเนื่องมาจากการนับถือผี เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อและพิธีกรรม เป็นการฟ้อนเก่าแก่ที่มีมาช้านาน ได้แก่ ฟ้อนผีผด ผีเม้ง ฟ้อนผีบ้านผีเมือง ฟ้อนผีนางดั่ง

3.3.2 ฟ้อนแบบเมือง หมายถึง ศิลปะการฟ้อนที่มีลีลาแสดงลักษณะเป็นแบบฉบับของ “คนเมือง” หรือ “ชาวไทยวน” ได้แก่ ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ฟ่องเจิง ตบมะผาบ ฟ้อนดาว ตีกลองสะบัดไชย ฟ้อนสาวไหม

3.3.3 ฟ้อนแบบม่าน เป็นการผสมผสานกันระหว่างศิลปะการฟ้อนของพม่ากับของไทยลานนา ได้แก่ ฟ้อนม่านม้ายเชียงตา

3.3.4 ฟ้อนแบบเงี้ยวหรือแบบไทยใหญ่ หมายถึง การฟ้อนตลอดจนการแสดงที่รับอิทธิพล หรือมีต้นเค้ามาจากศิลปะการแสดงของชาวไทยใหญ่ ได้แก่ เล่นโต กิ่งกะหว่า (กินนรา) หรือฟ้อนนางนก กำบ่อคง มองเซิง ฟ้อนโต (ไทยใหญ่) ฟ้อนเงี้ยว

3.3.5 ฟ้อนที่ปรากฏในบทละคร เป็นการฟ้อนที่มีผู้คิดสร้างสรรค์ขึ้นในการแสดงละครพื้นทาง ซึ่งนิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ ฟ้อนน้อยใจยา ฟ้อนลาวแพน ฟ้อนม่านมงคล

ฟ้อนเล็บ

ประวัติที่มา

ฟ้อนเล็บ เป็นศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ทางภาคเหนือโดยเฉพาะ รูปแบบการฟ้อน มีอยู่ 2 แบบ คือแบบพื้นเมืองหรือฟ้อนเมือง และแบบคุ่มเจ้าหลวง กระบวนท่ารำเป็นลีลาท่าฟ้อนที่มีความงดงามเช่นเดียวกับฟ้อนเทียนเพียงแต่ไม่ถือเทียน นิยมฟ้อนในเวลากลางวัน สำหรับ ชื่อชุด การแสดง จะมีความหมายตามลักษณะของผู้แสดงที่จะสวมเล็บยาวสีทองทุกนิ้ว ยกเว้นนิ้วหัวแม่มือ

ฟ้อนเล็บของกรมศิลปากร ได้รับรูปแบบการฟ้อนจากคุ่มเจ้าหลวง เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ พระราชชายาदारารัศมีเป็นผู้ปรับปรุง ซึ่งได้นำมาเผยแพร่ที่กรุงเทพมหานคร ในคราวสมโภชพระเศวตคชเดชนดิกล ช้างเผือกในรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 247๐ แล้วนางลมุล ยมะคุปต์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ได้นำมาฝึกให้คณะละครหลวงในรัชกาลที่ 7 และถ่ายทอดให้เป็นชุดการแสดงของกรมศิลปากร โดยมีเนื้อร้องประกอบการแสดงเพื่อให้เกิดความประทับใจ นอกจากนี้ในการฟ้อนจะมีการแปรแถวในลักษณะต่างๆ

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ใช้วงดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง ได้แก่ เพลงในจังหวะฟ้อน เพลงต้นผัด และเพลงผัด

เครื่องแต่งกาย

ผ้าถุงขึ้นป้ายยาวกรอมเท้า สวมเสื้อแขนกระบอกปล่อยชายอยู่ด้านนอก ห่มสไบกรอง สีทอง เครื่องประดับ สร้อยคอ ต่างหู ผมเกล้ามวยติดดอกไม้ และห้อยอุบะ

โอกาสที่ใช้แสดง

แสดงครั้งแรกในคราวสมโภชพระเศวตคชเดชนดิโลก ช้างเผือกในรัชกาลที่ 7 และเผยแพร่ให้ประชาชนชม แสดงในงานรื่นเริง งานเลี้ยงรับรอง และแสดงในงานสันตนาการทั่วไป

4. การแสดงพื้นเมือง

ประเทศไทยมีดินแดนที่กว้างใหญ่ และมีศิลปวัฒนธรรมการแสดงที่หลากหลายเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่น ภาษาทางนาฏศิลป์เรียกว่าการแสดงพื้นเมืองหรือนาฏศิลป์พื้นเมืองเป็นการแสดงที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละภูมิภาคในลักษณะการร้อง รำ ทำเพลง และระบำ รำ ฟ้อน มีนักวิชาการได้แบ่งประเภทการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองตามการกำเนิดพอสรุปได้ดังนี้

1. นาฏศิลป์พื้นเมืองที่มาจากพิธีกรรมและความเชื่อ เช่น การรำแม่ศรี การฟ้อนผี
ปู่ย่า เป็นต้น

2. นาฏศิลป์พื้นเมืองที่มาจากการต่อสู้ เช่น กระบี่กระบอง การฟ้อนดาบ เป็นต้น

3. นาฏศิลป์พื้นเมืองที่มาจากการเลียนแบบธรรมชาติ เช่น กิ่งกะหว่า เป็นต้น

4. นาฏศิลป์พื้นเมืองที่มาจากวรรณกรรม เช่น การแสดงหมอลำเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
ฟ้อนม่านมวงคล ฟ้อนมโนห์รา เล่นน้ำ ฟ้อนลาวแพน เป็นต้น

5. นาฏศิลป์พื้นเมืองที่มาจากการแสดงของเผ่าต่างๆ เช่น ฟ้อนภูไท ฟ้อนเงี้ยว
กิ่งกะหว่า มอชิง เป็นต้น

6. นาฏศิลป์พื้นเมืองที่มาจากโบราณคดี เช่น ระบำสุโขทัย ระบำเชียงแสน
ระบำลพบุรี ระบำทวารวดี ระบำศรีวิชัย เป็นต้น

7. นาฏศิลป์พื้นเมืองที่มาจากการประกอบอาชีพ เช่น ฟ้อนสาวไหม ระบำร่อนแร่
ระบำเก็บใบชา เดินกำรำเคียว แข่งกระติบ แข่งเหย้าไข่มดแดง เป็นต้น

8. นาฏศิลป์พื้นเมืองที่ประดิษฐ์ขึ้นตามเหตุการณ์ เช่น ฟ้อนเทียน รำโคม
ฟ้อนเมืองนาฏศิลป์พื้นเมืองที่มาจากการละเล่นท้องถิ่น เช่น ฟ้อนผีฟ้า แข่งบั้งไฟ แข่งนางดัง
รำดั่งครดั่งสาก การเล่นแม่ศรี เป็นต้น

ประเภทของนาฏศิลป์พื้นเมือง แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคกลาง
2. นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือ
3. นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคอีสาน
4. นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคใต้

4.1 นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคกลาง

ภาคกลาง หมายถึง พื้นแผ่นดินส่วนกลางของประเทศไทยตามแผนที่ทางภูมิศาสตร์ ประกอบด้วยจังหวัดต่างๆ เช่น กรุงเทพฯ นนทบุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง สิงห์บุรี อโยธยา ชัยนาท ลพบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร นครปฐม กาญจนบุรี เป็นต้น สภาพทางภูมิศาสตร์ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ดินดำน้ำชุ่ม ประชาชนอาศัยอยู่ตามริมลุ่มน้ำสำคัญหลายสาย เป็นท้องถิ่นที่

ในน้ำมีปลาในนามีข้าว มีผลถึงความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สงบสุข รักเพื่อนพี่น้อง การมีอัธยาศัยไมตรีอันดีต่อกันของคนในชุมชน การทำมาหากินด้วยการทำนา ทำสวน หาปลา เมื่อได้ผลผลิตมาก็มีการแบ่งปันกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา การให้ทานในโอกาสต่างๆ เมื่อเสร็จจากการทำงานก็มีการร้อง รำ ทำเพลงกันเป็นเครื่องบันเทิงใจ การแสดงออกทางศิลปะด้วยภูมิปัญญาของชุมชนที่รวมตัวกัน เช่น การเล่นเพลงเรือ การเล่นเพลงเกี่ยวข้าว การเล่นเพลงอีแซว เพลงเหย่อย การรำแม่ศรี การเล่นเพลงพวงมาลัย การรำโคม การรำเถิดเทิง กลองยาว การเต้นกำรำเคียว ซึ่งผู้เล่นเพลงที่เป็นชาวบ้าน เป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนนำมาร้องโต้ตอบกันเป็นทำนองบทเพลงต่าง ๆ และทำท่าทางประกอบด้วยความสนุกสนาน

ตัวอย่างการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคกลาง

เถิดเทิง

ประวัติความเป็นมา

เถิดเทิง มีชื่อเรียกต่างจากนี้อีกว่า “เล่นเทิงบอง” หรือ “เทิงบ้องกลองยาว” ฯลฯ เป็นการใช้ลีลาท่าทางประกอบการละเล่นของวงกลองยาว ซึ่งมีกลองยาวเป็นหลัก มีผู้สันนิษฐานว่าแต่เดิมเป็นการเล่นของทหารพม่าในช่วงที่เข้ามาตั้งค่ายทำศึกสู้รบกับคนไทย ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ต้นกรุงธนบุรี คนไทยเห็นว่าเป็นการเล่นที่สนุกสนานมีจังหวะที่ครึกครื้นปลุกเร้าใจ เล่นง่าย เครื่องดนตรีก็คล้ายกับที่ไทยมีอยู่จึงนำมาปรับปรุงเป็นการเล่นพื้นบ้านของไทยภาคกลาง

ในปัจจุบันกลองยาวสามารถใช้แสดงได้หลายลักษณะ แต่พอจะแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การแสดงกลองยาวอย่างชาวบ้าน และการแสดงกลองยาวเป็นชุดการแสดงปรับปรุงโดยกรมศิลปากร

การแสดงกลองยาวอย่างชาวบ้าน หมายถึง การเล่นกลองยาวอย่างธรรมดาไม่มีการนำ ทำรำเข้ามาประกอบอย่างเป็นมาตรฐาน วงหนึ่งๆ จะใช้กลองยาวจำนวนกี่ใบก็ได้ตั้งแต่ ความต้องการของกลุ่มนั้นๆ จะคิดประดิษฐ์ทำนอง จังหวะ หรือมือกลองยาวให้ธรรมดา หรือพิสดารอย่างไรก็ได้ ทั้งนี้อยู่ที่การนัดหมายและการนำเปลี่ยนจังหวะของการนำในวงตน และจะร้องด้วยถ้อยคำที่สุภาพหรือหยาบคายสองแง่สองง่ามอย่างไรก็ได้ มุ่งเอาความสนุกสนาน ครึกครื้นเป็นสำคัญ ผู้ตีกลองยาว และเครื่องประกอบจังหวะจะออกมารำยั่วเย้ากระเซ้าแหย่ซึ่งกันและกันอย่างรักใคร่ได้ไม่ถือเป็นผิด จะเดินแห่ตีเป็นขบวนหรือนั่งล้อมเป็นวงตีก็ได้ และจะใช้เวลาแสดงยาวนานเท่าไรสุดแต่ความยาวนานของกลุ่มตน การตีกลองยาวที่ใช้ในการเคลื่อนขบวน และมีผู้รำทั้งชายและหญิงร่วมรำด้วยลีลาที่ไม่กำหนดรูปแบบเพื่อเพิ่มความสนุกสนานให้กับ วงกลองยาว การเริ่มต้นของขบวนกลองยาวเริ่มด้วยการโห่สามลา ลูกคู่ร้องรับว่า “ฮิ้ว...” กลองยาว ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง จะรัวรับสามครั้ง จึงเริ่มตีเป็นจังหวะและเคลื่อนขบวนในขบวนกลองยาวบางครั้งจะพบว่ามีกรรมการแสดงอย่างอื่นเข้ามาประกอบ เช่น หัวโต หัวจุก หัวแกละ ทำโครงด้วยไม้ไผ่สานมีขนาดใหญ่ ปะด้วยกระดาษวาดเป็นหน้าตา ระบายสี ผู้เล่นจะสวมครอบศีรษะ รำ เดินตามจังหวะกลองยาว หยอกล้อผู้ดูตามเส้นทางที่ขบวนผ่าน บางครั้ง จะสร้างความหวาดกลัวให้กับเด็กๆ เนื่องจากความใหญ่โตของหัว สำหรับหัวจุกและหัวแกละนั้นบางครั้งจะมีขนาดปกติรำร่วมขบวนไป

การแสดงกลองยาวที่ปรับปรุงโดยกรมศิลปากร กรมศิลปากรได้ปรับปรุงการเล่นกลองยาวอย่างชาวบ้านให้มีระเบียบเป็นแบบแผนทั้งวิธีการแสดงและการแต่งกาย แต่ก็ยังคงรูปแบบเดิมของการเล่นกลองยาวไว้ โดยเริ่มต้นรำกลองยาวด้วยการโห่สามลา วงกลองยาวประโคมรับ ผู้เล่น เครื่อง

ประกอบจังหวะออกมาเล่นล้อ ทำท่าตลกคะนองระหว่างทำนองจังหวะ ก่อนการรำของ คู่ชาย-หญิง ด้วยลีลาตามที่กรมศิลปากรกำหนดขึ้น

สำหรับความเป็นมาของการรำกลองยาวนั้น อาจารย์บำรุง พาทยกุล กล่าวไว้ในหนังสือ มหกรรมดนตรีไทยสมัยเก่า เมื่อปี พ.ศ. 255๐ กรมศิลปากร ได้รับเชิญจากประเทศสหรัฐอเมริกา ให้จัดคณะนาฏศิลป์ไทยไปเผยแพร่วัฒนธรรม กรมศิลปากรจึงได้ปรับปรุง การแสดงชุดต่างๆ ที่จะนำไปในครั้งนั้นคือ รำกลองยาว (เถิดเทิง) ชัดชาติรี ไตรภาคี ตรีสีลา โขนชุด หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา และการต่อสู้ด้วยอาวุธต่างๆ

คุณครูยอแสง ภักดีเทวา ศิลปินโขน กองการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งเป็นท่านหนึ่งในคณะที่ร่วมเดินทางไปในครั้งนั้นได้ไปขอคำแนะนำเรื่องท่ารำจากคุณครูมูล ยมะคุปต์ และเรื่องทำนองจังหวะกลองยาวจากคุณครูโชติ ดุริยะประณีต หัวหน้าแผนกดุริยางค์ไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งมีความรอบรู้ในเรื่องของจังหวะกลองหรือจังหวะหน้าทับเป็นอย่างดี ต่อจากนั้นคุณครูมูล ยมะคุปต์ และคุณครูผัน โมรากุล ซึ่งเป็นครูผู้สอนนาฏศิลป์ไทยของโรงเรียน นาฏศิลป์ กรมศิลปากร ได้ช่วยกันประดิษฐ์ท่ารำเถิดเทิงขึ้น และได้ถ่ายทอดให้กับคุณครูยอแสง ภักดีเทวา และคุณครูสุวรรณี ชลาณเคราะห์ เป็นศิษย์รุ่นแรก

เมื่อรำกลองยาวได้รับการปรับปรุงโดยกรมศิลปากร จึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีวิธีการแสดง แตกต่างจากการเล่นอย่างชาวบ้านแบบดั้งเดิม รำกลองยาวนี้ได้รับความนิยมอย่างสูงด้วยเป็นการแสดงที่มีลีลาอ่อนช้อย สง่างาม ผสมผสานกับความครึกครื้น สนุกสนานของวงกลองยาวและการบรรเลงประกอบจากวงปี่พาทย์ด้วยทำนองเร้าใจ การรำกลองยาวนี้ได้แพร่ขยายสู่สถาบันการศึกษา หลายระดับตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงอุดมศึกษา ในปัจจุบันรูปแบบการรำ กลองยาวได้พัฒนาให้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา อาทิ โรงเรียนปทุมธานี “ราชันย์ทมิฬ” จังหวัดปทุมธานี ที่ได้รับการตัดสินความเป็นเลิศจาก การประกวดกลองยาว ระดับมัธยมศึกษา ได้รับเกียรติและสนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (ส.ว.ช.) เชิญให้นำไปเผยแพร่ยังต่างประเทศ ด้วยการแสดงความสามารถ ตีกลองยาวผสมลีลาร่ายรำ การแปรแถว ต่อตัว ฯลฯ ซึ่งนับเป็นความสามารถของครูและนักเรียน ผู้ทุ่มเทกำลังกายใจและเวลาในการฝึกฝนด้วยความอดทน เสียสละจนเกิดเป็นผลงานทางวัฒนธรรมของชาติที่น่าชื่นชมยินดียิ่ง

การแต่งกาย

ชาย เสื้อคอกลม กางเกงขายาวครึ่งน่อง เนื้อผ้ามีความมันระยับในตัว ขอบปลายขา กางเกงทาบเป็นเชิงยกด้น ใช้ผ้าต่างสีคาดเอว และโพกศีรษะ

หญิง เสื้อแขนยาวคอตั้ง หม่สไบต่างสีทับเสื้อ นุ่งผ้าถุงสำเร็จหรือผ้าจีบหน้านาง เครื่องประดับได้แก่ ดอกไม้ทัด ต่างหู สร้อยคอ สร้อยตัว เข็มขัด ฯลฯ

โอกาสในการแสดง

กลองยาวแบบพื้นบ้านดั้งเดิมนิยมแสดงในงานรื่นเริง ขบวนแห่นาค ขบวนแห่ผ้าป่า ขบวนแห่กฐิน งานฉลอง ขบวนขันหมาก หรือในโอกาสสันตนาการ เป็นต้น

กลองยาวที่ได้รับการปรับปรุงจากกรมศิลปากร ใช้ในโอกาสสันตนาการและนำไปเผยแพร่ยังต่างประเทศ

4.2 นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือ

เมืองเหนือเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วในอดีตอันยาวนาน นาฏศิลป์ ที่เป็นสัญลักษณ์ของเมืองเหนือโดยแท้ จะมีลีลาท่าทางอันอ่อนช้อย ละมุนละไมพร้อมเพรียงและงดงามยิ่ง แสดงให้เห็นถึงระเบียบประเพณี วัฒนธรรมประจำถิ่นที่งดงาม ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อ ชีวิตความเป็นอยู่ ที่สุขสมบูรณ์ของเผ่าชนชาวเหนือและวิถีชีวิตที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งจะเห็นได้จากการ สืบสานประเพณีพิธีกรรมสืบต่อกันมา เช่น การสืบสานประเพณีแห่ครัวทาน ประเพณีปอยหลวง ประเพณีทานตุง ประเพณีเรียกขวัญ ประเพณีสืบชะตา ประเพณีส่งเคราะห์ ฯลฯ ประเพณีพิธีกรรมซึ่ง เกิดจากลัทธิคติความเชื่อและอิทธิพลทางศาสนาดังกล่าว จะเกี่ยวข้องผูกพัน ต่อแบบแผนในการ ดำรงชีวิตของชาวเหนืออย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และ ในการประกอบพิธีกรรม ได้นำ ศิลปะการแสดงลักษณะต่างๆ รวมไว้ โดยมีจุดหมายเพื่อเป็น พุทธบูชา เช่น นำฟ้อนเมืองเข้าร่วมใน ขบวน ประเพณีแห่ครัวทาน งานสมโภชทางด้านพุทธศาสนา นำการฟ้อนโตและฟ้อนกิ่งกะหว่า มาใช้ ในประเพณีทำบุญออกพรรษา นอกจากนี้ยังมีการแสดงเนื่องจากวัฒนธรรมทางด้านอาชีพ เช่น ฟ้อน บั่นฝ้าย ฟ้อนสาวไหม ฯลฯ ที่สะท้อนให้เห็นว่า การประกอบกิจไม่ว่าด้านใดในพื้นที่บ้านของชาวเหนือ นั้นเป็นการกระทำด้วยความสุข ความชื่นชมจากพื้นฐานของจิตใจ และนอกเหนือจากการแสดงใน ลักษณะของความรื่นรมย์ ความอ่อนช้อยงดงามแล้วการแสดงออกในเรื่องของความแกร่งกร้าวก็เป็น อีกบทบาทหนึ่งที่ปรากฏเป็นภาพ ของการต่อสู้ป้องกันตัวให้ปลอดภัยจากภัยที่อาจเกิดขึ้น นั่นคือการ นำกระบวนการขึ้นเชิง ในการต่อสู้ป้องกันตัวมาจัดรูปแบบลีลาเป็นการแสดง เช่น ฟ้อนตบมะผาบ ฟ้อนเจิง เป็นต้น

ตัวอย่างการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือ

ฟ้อนสาวไหม

ประวัติที่มา

ฟ้อนสาวไหม เป็นศิลปะการฟ้อนของทางภาคเหนือ เกิดขึ้นที่จังหวัดเชียงราย โดยพ่อกวย สุภาวสิทธิ์ ได้แนวความคิดจากวิธีการปลูกต้นหม่อน เก็บฝ้ายสาวไหม และทอผ้าของชาวบ้าน ในเวลา นั้น ทำไร่ใช้ทำฟ้อนดาบและฟ้อนเจิงมาปรับปรุง และประดิษฐ์ท่าฟ้อนขึ้นใหม่ เรียกว่า ฟ้อนสาวไหม ใช้ฆ้อง กลองและฉาบ เป็นเครื่องประกอบจังหวะ ต่อมาพ่อกวยได้ถ่ายทอดท่าฟ้อนสาวไหมให้แก่ บุตรสาว คือนางบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ (สุภาวสิทธิ์) ครูฟ้อนประจำวัดศรีทรายมูล จังหวัดเชียงราย นางพลอยศรี สรรพศรี ครูนาฏศิลป์ โรงเรียนเชียงรายวิทยาคม ช่างฟ้อนเก่า ในคุ้มเจ้าแก้วนารัฐ เห็น การแสดงฟ้อนสาวไหมก็เกิดความสนใจ เมื่อมีโอกาสมาพบกันก็ได้ปรับท่าฟ้อนกับนางบัวเรียว โดยได้ แทรกลีลาท่ารำนานาฏศิลป์ไทยเข้าไป

ปี พ.ศ. 2514 กรมศิลปากรได้เปิดโรงเรียนนาฏศิลป์ส่วนภูมิภาคแห่งแรกขึ้นที่จังหวัด เชียงใหม่ (ปัจจุบันคือ วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่) มีนโยบายที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ อารักขาศิลปะ พื้นเมือง และเสาะแสวงหา รวบรวมศิลปะพื้นเมืองที่กำลังจะสูญหายไป ฟ้อนสาวไหมจึงเป็นเป้าหมาย สำคัญอย่างหนึ่งที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่พยายามสืบเสาะหาเพื่อนำมาผดุงรักษาไว้ ในปี พ.ศ. 2518 ก็ได้เชิญนางพลอยศรี สรรพศรี มาถ่ายทอดท่าฟ้อนสาวไหมให้แก่ครูนาฏศิลป์ละคร 3 คน คือ นางฉวีวรรณ สบฤกษ์ (นุชนวล) นางสาวอัจฉรา สุภาไชยกิจ และ นางสาวปวยดง เครือนันตา ปัจจุบันเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย ใช้ผู้หญิงแสดงล้วน

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ใช้วงดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ วงสะล้อ ซอ ซึง

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง ได้แก่ เพลงสาวไหม และเพลงล่องแม่ปิง

เครื่องแต่งกาย

ผ้านุ่งชิ้นป้ายยาวกรอมเท้า สวมเสื้อแขนกระบอกปล่อยชายอยู่ด้านนอก ห่มสไบ เครื่องประดับ สร้อยคอ สร้อยตัว ต่างหู ผมเกล้ามวยติดดอกไม้

โอกาสที่ใช้แสดง

จัดแสดงครั้งแรกที่สถานีไทยโทรทัศน์ ช่อง 9 กรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2519 และเผยแพร่ให้ประชาชนชม แสดงในงานรื่นเริง งานเลี้ยงรับรอง และแสดงในงานสันตนาการทั่วไป

4.3 นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคอีสาน

ดินแดนที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยหรือภาคอีสาน มีความเจริญรุ่งเรืองด้านอารยธรรมมาแต่อดีตกาล จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ขุดค้นพบ เช่น การขุดพบแหล่งอารยธรรมบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี การขุดซากไดโนเสาร์ที่หนองเรือ อำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์ แสดงให้เห็นว่าภาคอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์และเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของประเทศไทย เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศที่มีอาณาเขต กว้างใหญ่กว่าภูมิภาคอื่น มีขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมอย่างหลากหลายตามแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นแหล่งรวมชุมชนต่างๆ มากมาย ซึ่งมีวิถีการดำรงชีวิตเป็นของตนเอง เป็นสังคมเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ปลูกผัก จับปลา ใจอ่อนโยน ยึดมั่นในหลักศาสนา และบรรพบุรุษ จะเห็นได้จาก การแสดงออกทางศิลปะ ที่ยึดถือตามแนวปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนทั้งด้านงานจิตรกรรม ภูมิกรรมด้านดนตรี การแต่งกาย และการแสดงพื้นเมืองต่างๆ มากมาย เช่น การแสดงหมอลำ การฟ้อนแบบอีสาน และการแสดงเชิงต่างๆ

การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคอีสาน ที่เด่นชัดและเป็นที่ยอมรับคือลักษณะการเซิ้ง หมายถึง การใช้ท่าทางประกอบการรำ ที่เป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งของวรรณกวีชาวอีสาน พื้นฐานของการเซิ้ง คือ การโยกตัวลำแขนวาดผ่านหน้าไปมาขย่มตัวตามจังหวะ การก้าวเท้ายกส้นสูง กระดกส้นตามจังหวะหลักของการเซิ้งคือการรำทั้งตัว อันได้แก่ หน้า ลำตัว แขน ขา เคลื่อนไหวไปตามจังหวะ และทำนองเพลงที่คึกคัก รื่นเริง สนุกสนาน มีจังหวะปานกลาง ถึงเร็ว และเร็วมาก เครื่องดนตรีอีสานจะประกอบด้วย แคน พิณ ซอ โปงลาง โหวด กลองยาวอีสาน ฉิ่ง ฉาบ กรับ และฆ้อง เป็นต้น

ตัวอย่างการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคอีสาน**รำลาวกระโทบไม้****ประวัติความเป็นมา**

รำกระโทบไม้ เป็นการละเล่นพื้นเมืองของชาวจังหวัดสุรินทร์ เดิมเรียกว่า “เต็นสาก” ประเทศไทยมีอาชีพทางกสิกรรมมาช้านาน การทำนาผลิตข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทยและทำรายได้เป็นสินค้าออกให้แก่ประเทศมาก ชีวิตประจำวันของคนไทยส่วนใหญ่จึงคลุกคลีอยู่กับการ ทำนา เริ่มตั้งแต่หว่าน ไถ และเก็บเกี่ยว เป็นต้น ด้วยนิสัยที่รักสนุกหลังจากเลิกงานแล้ว

ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

ดนตรีที่ใช้ประกอบการร้องรำ นอกจากใช้ไม้เคาะจังหวะประกอบการรำแล้ว ปัจจุบันนี้ กรมศิลปากรได้นำวงปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ บรรเลงลำนำนำทำนองเพลงให้ไพเราะด้วย

เครื่องแต่งกาย

การแต่งกายส่วนมากนิยมแต่งแบบพื้นเมืองของแต่ละท้องถิ่น หรือผู้แสดงชายนุ่งกางเกง หลากสีสามส่วน สวมเสื้อคอกลม มีผ้าคาดเอว ผู้แสดงหญิงนุ่งซิ่นยาวกรอมเท้า สวมเสื้อ แขน กระบอก ห่มสไบ

โอกาสที่ใช้แสดง

แสดงในงานรื่นเริง เลี้ยงรับรอง แสดงในงานสันตนาการทั่วไป

4.4 นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคใต้

ภาคใต้ของไทยมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซีย เป็นส่วนที่พื้นดินยื่นลงไปทะเล สภาพทางภูมิศาสตร์มีฝนตกตลอดทั้งปี มี 2 ฤดู คือ ฤดูฝนกับฤดูร้อน เป็นดินแดนที่มีความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ ชนพื้นเมืองของภาคใต้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและ ศาสนาพุทธ ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมอิสลามจากมาเลเซีย ซึ่งแสดงออกโดยภาษาและวัฒนธรรมอื่นๆ จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบว่า มีชุมชนที่หนาแน่นอยู่แต่เดิมที่อาณาจักรตามพรลิงค์หรือศรีธรรมมาโคก ราช ปัจจุบันประกอบด้วย 14 จังหวัด ได้แก่ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช กระบี่ พังงา ภูเก็ต ตรัง พัทลุง สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ศิลปะการฟ้อนรำมีเอกลักษณ์ของตนเอง ต่างจากภูมิภาคอื่นของประเทศไทย อย่างชัดเจน สภาพการดำเนินชีวิตต้องต่อสู้กับภัยทางธรรมชาติ ดังนั้นจึงมีท่วงท่าที่แข็งแกร่ง จริ่งจ้ง แต่คงผสมผสานด้วยความอ่อนช้อย ทำนองการขับร้องเป็นสำเนียงท้องถิ่นภาคใต้ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

นาฏศิลป์หรือการแสดงพื้นเมืองภาคใต้ แม้จะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากมาเลเซีย ยุโรป จีน และอินเดีย ฯลฯ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลมาแต่อดีต แต่ชนชาติได้มีบุคลิกพิเศษคือการปรับตัวให้เข้ากับชุมชนอื่นได้ แต่จะให้รับวัฒนธรรมของชน กลุ่มอื่นไว้อย่างถาวรเป็นไปได้ยาก นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคใต้จึงมีลักษณะที่แสดงเอกลักษณ์ ของไทยโดยแท้ เป็นภาพสะท้อนปรากฏรูปแบบที่มีลักษณะเร่าร้อนและบึกบึนอยู่ในลีลาการเต้นล้วนแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงอุปนิสัยร่าเริง กระฉับกระเฉง แผ้วไ้วด้วยความเด็ดขาดเข้มแข็ง

ถึงแม้ในบางส่วนจะได้อิทธิพลการแสดงมาจากทางชาว มลายู แต่ก็ก็เป็นเพียงการทำแนวคิด มาพัฒนาสร้างสรรค์การแสดงที่เป็นแบบอย่างของไทยด้วยความรู้ความสามารถของบรรพบุรุษไทยจน เกิดเป็นการแสดงนาฏศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยปรากฏให้เห็นจนทุกวันนี้ เช่น โนรา มะโย่ง ลิเก ป่า เป็นต้น

ตัวอย่างการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคใต้

รองเง็ง

ประวัติความเป็นมา

รองเง็ง แต่เดิมเป็นการละเล่นของชาวมาเลเซีย ที่ได้รับอิทธิพลจากชาวตะวันตก โดยเฉพาะ สเปนและโปรตุเกส ที่ติดต่อกับชายกับชาวมาลายู โดยเข้ามาทางจังหวัดชายแดนทางภาคใต้ รองเง็ง เป็นการแสดงพื้นเมืองของไทยชุดหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศมาเลเซีย เป็นการแสดง ชาย - หญิง

ดนตรีประกอบ

วงปี่พาทย์ชาตรี

1. ปี่นอก	2. ซ้องคู่
3. โทนชาตรี	4. กลองชาตรี
5. ฉิ่ง	6. กรับ

โอกาสที่แสดง

เผยแพร่ประชาชนทั่วไป แสดงในงานรื่นเริง งานเลี้ยงรับรอง และแสดงในงานสันตนาการ
ทั่วไป

สรุป

โขน เป็นนาฏศิลป์ชั้นสูงที่มีปรากฏในงานสำคัญๆ ของบ้านเมือง โขนเป็นการแสดงทำรำเด่น
ออกท่าทางเข้าดนตรีประกอบด้วยตัวละครที่เป็นยักษ์ ลิง มนุษย์ และเทวดา ผู้แสดงสวมหัวโขนไม่ร้อง
และเจรจาเอง มีคนพากย์และคนเจรจา

ละคร หมายถึง มหรสพอย่างหนึ่ง เล่นเป็นเรื่องราวต่าง ๆ การแสดงนั้นต้องแสดงโดยที่มีเนื้อ
เรื่องติดต่อกันตั้งแต่ต้นจนจบ แม้ว่าจะใช้ทำรำก็ต้องรำไปตามเนื้อเรื่อง

ระบำ หมายถึง การรำที่แสดงเป็นหมู่เป็นชุด ไม่ดำเนินเรื่องราว ทำรำอาจมีความหมายหรือไม่มี
ความหมาย มุ่งความพร้อมเพรียง ความงามในลีลาท่ารำและความสวยงามในการแต่งกาย

รำ หมายถึง การแสดงที่มุ่งความงามของการรำรำ

ฟ้อน มีความหมายและรูปแบบของการแสดงที่มีลักษณะเป็นการรำอย่างอ่อนช้อยสวยงาม
เช่นเดียวกับระบำ รำ เพียงแต่เรียกให้แตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่น

การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมือง คือการแสดง หรือการละเล่นที่เกิดขึ้น ในท้องถิ่นต่างๆ ของประเทศ
ไทย มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นนั้นๆ แสดงถึงสภาพความเป็นอยู่ และวัฒนธรรม ประจำถิ่น

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 2.1 แล้ว โปรดปฏิบัติใบงานที่ 2.1

ตอนที่ 3 องค์ประกอบนาฏศิลป์ไทย

เรื่องที่ 3.1 องค์ประกอบนาฏศิลป์ไทย

องค์ประกอบของนาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์ไทยมีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ ถ้าขาดองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่ง จะทำให้ความงดงามและคุณค่าของนาฏศิลป์ไม่สมบูรณ์ ฉะนั้นนาฏศิลป์จะงดงามมีคุณค่าต้องประกอบด้วย

1. การฟ้อนรำหรือลีลาท่ารำ คือ ท่าทางการเอียงกายฟ้อนรำที่สวยงาม โดยมีมนุษย์เป็นผู้ประดิษฐ์ท่ารำให้ถูกต้องตามแบบแผน รวมทั้งบทบาทและลักษณะของตัวละคร ประเภทของการแสดง และการสื่อความหมายที่ชัดเจน เช่น การฟ้อนทางภาคเหนือ การแสดงพื้นเมืองทางภาคกลาง การแสดงละครรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น (ศึกษาจากหน่วยที่ 1)

2. จังหวะ การฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยจำเป็นต้องใช้จังหวะเป็นพื้นฐานในการฝึกหัด ผู้เรียนที่มีทักษะทางการฟังจังหวะ จะสามารถรำได้สวยงาม และถ้าผู้เรียนไม่เข้าใจจังหวะก็จะรำไม่ถูกต้องสวยงาม และเรียกว่า “บอดจังหวะ” ครูผู้สอนควรฝึกหัดให้นักเรียนฟังจังหวะให้เป็น

3. เนื้อร้องและทำนองเพลง การแสดงลีลาท่ารำแต่ละครั้งจะต้องสอดคล้องตามเนื้อหาและทำนองเพลง เพื่อบอกความหมายของท่ารำ ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกในการแสดงไปตามเนื้อเรื่อง สามารถสื่อความหมายให้กับผู้เข้าชมเข้าใจตรงกันว่า ผู้แสดงมีอารมณ์รัก อารมณ์โกรธ หรืออารมณ์เศร้า

4. การแต่งกาย การแต่งกายในการแสดงนาฏศิลป์ บ่งบอกถึงยศฐานะ และบรรดาศักดิ์ของผู้แสดงตัวละครนั้น ๆ โดยเฉพาะการแสดงโขนการแต่งตามสีตัวของตัวละคร เช่น พระรามผู้แสดงต้องแต่งกายด้วยเสื้อสีเขียว พระลักษณ์ต้องแต่งกายด้วยเสื้อสีเหลือง เป็นต้น

5. การแต่งหน้า เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ผู้แสดงสวยงาม ลบเลือนความบกพร่องบนใบหน้าของผู้แสดงได้ และการแต่งหน้ายังมีวัตถุประสงค์เพื่อบอกวัย และลักษณะเฉพาะของผู้เรียน เช่น คนแก่ คนไม่สบาย ตัวตลก ตัวโกง เป็นต้น

6. เครื่องดนตรีที่ประกอบการแสดง ดนตรีเป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญในการช่วยเสริมให้การแสดงสมบูรณ์ และสามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนมากขึ้น เสริมสร้างบรรยากาศให้การแสดงสมจริง เช่น เพลงกราวใช้ในการยกทัพ เพลงตระนิมิตใช้ในการแปลงร่างของผู้แสดง

7. อุปกรณ์ประกอบการแสดง เพื่อความสวยงามเหมาะสมกับท่ารำการแสดง นาฏศิลป์บางชุด จึงมีอุปกรณ์ประกอบการแสดง เช่น รำพัด ฟ้อนเทียน ฟ้อนรำ ฟ้อนร่ม เป็นต้น อุปกรณ์ต่าง ๆ ต้องประดิษฐ์ให้ประณีตสวยงาม จะร่วมส่งให้การแสดงมีคุณค่ามากขึ้น

สรุป

องค์ประกอบของนาฏศิลป์นั้นมีอยู่ด้วยกันหลายองค์ประกอบ ซึ่งแต่ละส่วนจะมีความสำคัญแตกต่างกันไป ทั้งนี้ทุกๆส่วนประกอบจะเป็นตัวที่ช่วยให้การแสดงนาฏศิลป์สมบูรณ์มากที่สุด

หลังจากศึกษาเนื้อหาสาระเรื่องที่ 3.1 แล้ว โปรดปฏิบัติใบงานที่ 3.1

ตอนที่ 4 นาฏยศัพท์

เรื่องที่ 4.1 นาฏยศัพท์

นาฏยศัพท์

การแสดงระบำรำฟ้อน โขน ละคร พื้นฐานที่สำคัญของการแสดงอยู่ที่การเรียนรู้ลีลาท่ารำตามแบบแผน ในวงการนาฏศิลป์ไทยเรียกว่า “นาฏยศัพท์” ที่ต้องเรียนรู้การฝึกหัดเคลื่อนไหว ส่วนต่างๆ ของร่างกาย ซึ่งเป็นท่าที่สง่างามแสดงออกมีความหมายเฉพาะ มีหลักและลักษณะสำคัญหลายแบบเข้ามาประกอบ ทำให้เกิดเป็นการแสดงนาฏศิลป์ที่ใช้มาจนถึงทุกวันนี้

ความหมายของคำว่า “นาฏยศัพท์”

คำว่า “นาฏยศัพท์” มีผู้กล่าวถึงความหมายไว้ดังนี้

ประทีน พวงสำลี (2514, 163) กล่าวว่า “นาฏยศัพท์” หมายถึง เกี่ยวกับการฟ้อนรำเกี่ยวกับการแสดงละคร

อาภรณ์ มนตรีศาสตร์ และจาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ (2514, 108) กล่าวว่า “นาฏยศัพท์” หมายถึง คำที่ใช้ในวงการนาฏศิลป์ไทย สามารถสื่อความหมายกันได้ทุกฝ่ายในการแสดงต่างๆ

ศุภย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2533, 48) กล่าวว่า “นาฏยศัพท์” หมายถึง ศัพท์ที่ใช้เฉพาะในวงการนาฏศิลป์ไทย เป็นชื่อของลักษณะการรำไทย สามารถสื่อความหมายได้

รานี ชัยสงคราม (2544, 69) กล่าวว่า “นาฏยศัพท์” หมายถึง ศัพท์ที่บัญญัติขึ้นไว้ในกรฟ้อนรำ แสดงลักษณะการเคลื่อนไหวร่างกายที่สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง

เรณู โกศินานนท์ (2544, 1) กล่าวว่า “นาฏยศัพท์” หมายถึง ศัพท์เฉพาะในทางนาฏศิลป์ เป็นชื่อของลักษณะท่ารำของไทย

ประเภทของนาฏยศัพท์

นาฏยศัพท์ แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. **นามศัพท์** เป็นศัพท์ที่เรียกท่ารำ หรือชื่อท่าที่บอกการกระทำของผู้รำ เช่น วงจีบ สลัดมือ คลายมือ กรายมือ ฉายมือ กระทบ กระดก ยกเท้า ก้าวเท้า ประเท้า ตบเท้า กระทุ้งเท้า จรดเท้า ซอยเท้า ขยับเท้า สะดุดเท้า รวบเท้า ยกตัว ตีไหล่ กล่อมไหล่ เป็นต้น

2. **กิริยาศัพท์** หมายถึง ศัพท์ที่ใช้เรียกอาการปฏิบัติ ซึ่งแบ่งเป็น

2.1 **ศัพท์เสริม** หมายถึง ศัพท์ที่เรียกปรับปรุงท่าทำให้ถูกต้องสวยงาม เช่น ลดวง ก้นวง ส่งมือ เปิดคาง กัดคาง หักข้อ กัดไหล่ ถีบเข้า เปิดสัน หลบเข้า หลบศอก ดึงศอก ดึงไหล่ ดึงเอว กัดเกลียวข้าง ทับตัว ชักสัน ทรงตัว เป็นต้น

2.2 **ศัพท์เลื่อม** หมายถึง ศัพท์ที่เรียกท่วงทีของการรำของผู้รำที่ไม่ถูกต้องตามมาตรฐาน เช่น วงคว่ำ วงล้ำ วงหัก วงเหี้ยม คางโก่ เกร็งคอ ฟาดคอ หอบไหล่ ทрудตัว ขย่มตัว รำแอ รำลั่น รำเลื้อย รำล้ำจังหวะ หน่วงจังหวะ เลื่อมล้ำ ขย่ม เป็นต้น

3. **หมวดนาฏยศัพท์เบ็ดเตล็ด** หมายถึงศัพท์ต่างๆ ที่ใช้เรียกภาษานาฏศิลป์นอกเหนือไปจากนามศัพท์และกิริยาศัพท์ เช่น แม่ท่า ขึ้นท่า ลักคอ เดินมือ อ่อนเหลี่ยม หลายท่า ยืนเครื่อง นายโรง หรือพระเอก พระใหญ่ พระน้อย นางกษัตริย์ เป็นต้น

นาฏยศัพท์เบื้องต้นเพื่อใช้ในการฝึกหัดท่ารำ

1. จีบ

การจีบ หมายถึง อาการของมือที่ใช้นิ้วหัวแม่มือมาจรดกับข้อที่ 1 ของนิ้วชี้ นิ้วที่เหลือ กรีดออกให้ตึง หักข้อมือเข้าหาลำแขน นิ้วทั้งสามกรดออกมีลักษณะเหมือนรูปพัด

ภาพจีบหงาย

ที่มาของภาพ : นางสาวสุมาลย์ มณฑปใหญ่ โรงเรียนวัดพุทธบูชา

1.1 จีบหงาย คือ การหงายฝ่ามือที่จีบขึ้นข้างบน ปลายนิ้วชี้ขึ้นข้างบน หักข้อมือเข้าหา ลำแขน

1.2 จีบคว่ำ คือ การจีบคว่ำท้องแขนหรือใช้ข้อมือให้ปลายนิ้วชี้ลงข้างล่าง

1.3 จีบหลังหรือจิบส่งหลัง คือ การจิบโดยส่งลำแขนไปข้างหลัง มือที่จิบหงายขึ้น

1.4 จีบปรกหน้า คือ การตั้งลำแขนอยู่ด้านหน้าจิบเข้าหาลำตัว ให้ปลายนิ้วอยู่ระดับหน้าผาก

1.5 จีบปรกข้าง คือ การตั้งลำแขนอยู่ข้างขนานกับลำตัว ปลายนิ้วจิบอยู่ระดับศีรษะ

1.5 ล่อแก้ว คือ อาการของนิ้วที่ใช้หัวแม่มือกดลงที่นิ้วกลาง นิ้วที่เหลือกรีดออกให้ตึง หักข้อมือเข้าหาลำแขน

1.6 กรายมือ คือ อาการของมือที่อยู่ในลักษณะจีบหงายหมุนเป็นจีบคว่ำแล้วค่อยๆ ปล่อยเป็นวง

2. ตั้งวง

ตั้งวง คือ การยกตำแหน่งให้มีส่วนโค้งคล้ายครึ่งวงกลม ตั้งข้อมือ ฝ่ามือเหยียดตรงทั้งสี่นิ้ว นิ้วหัวแม่มืองอเข้าหาฝ่ามือเล็กน้อย หักข้อมือเข้าหาตำแหน่ง การตั้งวงแบ่งได้เป็น 5 ลักษณะดังนี้

2.1 วงบน คือ การยกแขนข้างใดข้างหนึ่งขึ้นตั้งวง วงตัวนางให้ปลายนิ้วอยู่ระดับหางคิ้ว วงตัวพระให้ปลายนิ้วอยู่ระดับแก้มศีรษะ

2.2 วงกลาง คือ การยกมือขึ้นตั้งวงระดับไหล่ หรือต่ำกว่าเล็กน้อย

2.3 วงล่าง คือ การยกมือขึ้นตั้งวง ปลายนิ้วอยู่ระดับเอวหรือชายพก

2.4 วงบัวบาน คือ ส่วนโค้งของลำแขนทั้งสองข้าง งอขึ้นตั้งฉากยกขึ้นระดับไหล่ มือแบราบ ปลายนิ้วดันออกข้าง หักข้อมือลง

3. จรดเท้า

จรด หมายถึง อาการของเท้าข้างใดข้างหนึ่งที่วางอยู่ข้างหน้าด้วยจมุกเท้า (บริเวณ เนื้อโคน นิ้วเท้า) ตะเบาๆ ไว้ที่พื้น การจรดเท้าน้ำหนักจะอยู่ที่เท้าหลัง

4. ประเท้า

ประ หมายถึง อาการต่อเนื่องจากจรดเท้า โดยยกจมุกเท้าขึ้น ใช้ส้นเท้าวางกับพื้น

5. ยกเท้า

ยกเท้า หมายถึง กิริยาของเท้าที่ยกขึ้นไว้ข้างหน้า สืบเนื่องมาจากการประเท้า การยกเท้าต้องเชิดปลายนิ้วเท้าให้ตึง หักข้อเท้าเข้าหาลำขา ตัวพระต้องกันเข้าออกไปข้างๆ ชักส้นเท้าและกระดกปลายนิ้วเท้าขึ้น

6. กระทุ้งเท้า

กระทุ้ง หมายถึง อาการของเท้าที่วางไว้ข้างหลังด้วยจมุกเท้า ใช้ส่วนของจมุกเท้าที่วางอยู่กับพื้นกระแทกพื้นเบาๆ แล้วยกขึ้น

7. กระดกเท้า

กระดกเท้า หมายถึง อาการเท้าที่ยกขึ้นข้างหลัง ต่อเนื่องจากการกระทุ้งเท้า การกระดกเท้าต้องยืดย่อเข้าข้างหนึ่ง แล้วถีบเข้าที่กระดกไปข้างหลังมากๆ กระดกลำขาส่วนล่างให้น่องชิดกับท้องขา ส่วนบน หักข้อเท้าลงให้ปลายเท้าชี้ลง ตัวพระกันเข้าออกข้างๆ

8. ก้าวข้าง

ก้าวข้าง หมายถึง กิริยาของเท้าข้างใดข้างหนึ่งที่ก้าวออกไปทางด้านข้าง ตัวนางหลบเข้าเปิดสันเท้าหลัง เอียงตัวข้างเท้าที่อยู่หลัง ตัวพระกันเข้าออกพองาม เปิดสันเท้าหลังเล็กน้อย น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าหน้า

9. ซอยเท้า

ซอยเท้า หมายถึง กิริยาของเท้าทั้งสองข้าง ปลายเท้าแยกออกเล็กน้อย เปิดส้นเท้าหลัง ย่ำ ปลายเท้าถี่ๆ พร้อมทั้งยึดยุบเข้าตามจังหวะเพลง

ภาษาท่าทางนาฏศิลป์

ภาษาท่าทางนาฏศิลป์ หมายถึง การรำตีบทและการรำบท ภาษาท่าหรือท่าเต้น ท่ารำ ในศิลปะการแสดงโขนหรือละคร เป็นภาษาพูดโดยไม่ต้องเปล่งเสียงออกมา แต่อาศัยอวัยวะ ส่วนอื่นแสดงออกมาเป็นท่าทาง รวมทั้งการแสดงอารมณ์ด้วย ผู้ศึกษานาฏศิลป์ไทยต้องมีความเข้าใจในเรื่องท่าทางต่างๆ ของภาษาท่าทางนาฏศิลป์จึงจะสามารถเข้าใจและชื่นชมในศิลปะทางนาฏศิลป์ได้ดี และสามารถรำตามบทร้องได้ คิดสร้างสรรค์ท่ารำตามบทร้องได้

ภาษาท่าทางนาฏศิลป์นี้ เป็นการเลียนแบบกิริยาท่าทางของคนเราที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น กวักมือ สันศีรษะ พยักหน้า ภาษาที่ใช้ออกมาเป็นกิริยาท่าทางนั้น ภาษาท่าทางนาฏศิลป์มีมากเท่ากับภาษาที่เปล่งออกมาเป็นคำพูด

อมรา กล้าเจริญ (2535, 108) กล่าวว่า ภาษาท่า หมายถึง ภาษาทางนาฏศิลป์เสมือนเป็นภาษาพูดโดยไม่ต้องเปล่งเสียงออกมาแต่อาศัยส่วนประกอบอวัยวะของร่างกาย แสดงออกมาเป็นท่าทางเป็นสื่อให้ผู้ชมสามารถเข้าใจได้

สุดใจ ทศพร โชตก เก่งเชตรกิจ (2533, 78) กล่าวว่า การรำทำบท หมายถึง การแสดงท่าทางแทนคำพูด

กิริยาท่าทางต่างๆ ที่แสดงออกมาเป็นภาษาท่าทางนาฏศิลป์ อาจจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. ใช้แทนคำพูด เช่น เรียกมา ปฏิเสธ สั่ง รับ เป็นต้น
2. กิริยาอาการ หรืออริยาบถ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เคารพ เป็นต้น
3. กิริยาที่แสดงถึงอารมณ์ภายใน เช่น ดีใจ เสียใจ โศกเศร้า ร้องไห้ รัก โกรธ เป็นต้น
4. เลียนแบบกิริยาของสัตว์ เช่น นก กวาง ม้า เป็นต้น
5. ท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อแสดงความหมายโดยเฉพาะ เช่น ความสวยงาม ความยิ่งใหญ่ ความเจริญรุ่งเรือง เป็นต้น

สรุป

การแสดงระบำรำฟ้อน โขน ละคร พื้นฐานที่สำคัญของการแสดงอยู่ที่การเรียนรู้ลีลาท่ารำตามแบบแผน ในวงการนาฏศิลป์ไทยเรียกว่า “นาฏยศัพท์” ที่ต้องเรียนรู้การฝึกหัดเคลื่อนไหว ส่วนต่างๆ ของร่างกาย ซึ่งเป็นท่าที่สง่างามแสดงออกมีความหมายเฉพาะ ที่แตกต่างกันไป

ใบงานที่ 1.1

ชื่อหลักสูตร สารการเรียนรู้ศิลปะ : นาฏศิลป์
เรื่องที่ 1.1 ประวัติที่มาของนาฏศิลป์ไทย

คำสั่ง ให้ผู้เข้าอบรมตอบคำถามต่อไปนี้

1. จงบอกความหมายของนาฏศิลป์

---

2. จงบอกประวัติความเป็นมาของนาฏศิลป์ไทย

ใบงานที่ 2.1

ชื่อหลักสูตร สารการเรียนรู้ศิลปะ : นาฏศิลป์
เรื่องที่ 2.1 ประเภทของนาฏศิลป์ไทย

คำสั่ง ให้ผู้เข้าอบรมตอบคำถามต่อไปนี้

1. นาฏศิลป์ไทยสามารถแยกได้เป็นกี่ประเภท

---

2. จงยกตัวอย่างการแสดงนาฏศิลป์ของภาคใต้มา 1 ประเภท

ใบงานที่ 3.1

ชื่อหลักสูตร สารการเรียนรู้ศิลปะ : นาฏศิลป์
เรื่องที่ 3.1 องค์ประกอบนาฏศิลป์ไทย

คำสั่ง ให้ผู้เข้าอบรมตอบคำถามต่อไปนี้

1. จงบอกองค์ประกอบของนาฏศิลป์

ใบงานที่ 4.1

ชื่อหลักสูตร สารการเรียนรู้ศิลปะ: นาฏศิลป์
เรื่องที่ 4.1 นาฏยศัพท์

คำสั่ง ให้ผู้เข้าอบรมตอบคำถามต่อไปนี้

1. การแสดงออกในท่าทางการรำรำ สามารถสื่อถึงอะไรได้บ้าง

---

2. จงยกตัวอย่างนาฏยศัพท์อย่างน้อย 5 อย่าง
